

DIYARBAKIR BAROSU

TOPLUMSAL BARIŞ ve ENTEGRASYON SÜRECİNE İLİŞKİN

HUKUKİ GÖRÜŞ ve ÖNERİLER

ŞUBAT 2026

DİYARBAKIR BAROSU

TOPLUMSAL BARIŞ VE ENTEGRASYON SÜRECİNE İLİŞKİN HUKUKİ GÖRÜŞ VE ÖNERİLER

ŞUBAT 2026

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ		1
1.BÖLÜM	Çatışma Sonrası Dönemde Entegrasyon Süreci Sistemi	6
2.BÖLÜM	Ceza Sorumluluğu, Af Kurumu Ve Anayasal Çerçeve	25
3.BÖLÜM	Terörle Mücadele Kanunu ve Entegrasyon Süreci Adaleti	32
4.BÖLÜM	Entegrasyon Sürecine Dayalı Özel Hukuk Rejimi Önerisi	40
5.BÖLÜM	Entegrasyon Süreci Ardından Demokratikleşme Süreci	46
6.BÖLÜM	Sonuç ve Öneriler	54

GİRİŞ

ENTEGRASYON SÜRECİ ADALETİ

Türkiye’de insan hakları ve hukukun üstünlüğü bakımından uzun yıllardır ağır insan hakları ihlalleri yaşanmış; özellikle 2013-2015 çözüm süreci sonrası yürütülen politikalarla birlikte şiddet ve çatışma sarmalı başta Kürtler olmak üzere toplumun büyük bir kesimini etkilemiştir. Bu etki insanlarda hak ve özgürlüklerin kullanımı, demokrasi ve hukuk alanında ciddi kaygıları da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple bugün yürütülen süreçle ilgili toplumda oluşan yüksek beklenti, aceleyle getirilmeden ancak elzem olan hususlar da geciktirilmeden iyileştirmeler yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

1 Ekim 2024 tarihinde MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin TBMM’nin yeni yasama yılı açılışında, DEM Parti sıralarına giderek milletvekilleriyle tokalaşmasıyla başladığını ifade edebileceğimiz; sonrasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın da bu durumu anlamlı bir gelişme olarak değerlendirdiği ve “...daha fazla konuşmaya, daha fazla uzlaşmaya, diyalog zeminini daha fazla genişletmeye ihtiyacımız olduğu kanaatindeyiz” sözleriyle destek verdiği bu süreçte DEM Parti heyetinin ilk imralı Adası ziyareti sonrası paylaşılan mesajda Abdullah Öcalan’ın “...Sayın Bahçeli’nin ve Sayın Erdoğan’ın güç verdiği yeni paradigmaya, ben de pozitif anlamda gerekli katkıyı sunacak ehil ve kararlılığa sahibim.” diyerek barış adımları olarak tanımlayabileceğimiz 27 Şubat 2025 tarihli çağrı ile PKK’nin örgütü feshetme ve silahlı faaliyetleri sonlandırma kararı ve son olarak 11 Temmuz 2025 tarihinde silahların yakılması somut sahadaki ilk adımlar olmuştur.

Bununla birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kurulan Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu çok sayıda toplantı gerçekleştirerek Barolardan sivil toplum kuruluşlarına, hak örgütlerinden inisiyatif ve platformlara kadar toplumun farklı kesimlerinden birçok kişiyi dinleme fırsatı edinmiş; İmralı'da Abdullah Öcalan ile görüşmüştür. Geline son aşamada siyasi partiler tarafından sürece ilişkin görüş ve öneriler içeren raporlar Meclis Komisyonuna sunulmuş olup Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunun görev süresinin 2026 yılı mart ayına kadar uzatılması kararıyla hazırlanacak olan ortak raporun ve oluşturulacak Kanun teklifinin sunulması beklenmektedir.

Bu sebeple toplumsal entegrasyon olarak değerlendirebileceğimiz sürece ilişkin PKK'nin feshi sonrası PKK yöneticileri, üyeleri, hali hazırda tutuklu veya hükümlü olanlar, PKK bağlantısı/iddiasıyla haklarında yargılama yürütülen kişiler ile yine bu bağlantı/iddialar sebebiyle haklarında yargılama olmasa dahi yargılama ihtimali nedeniyle yurtdışında olup Türkiye'ye gelemeyen kişilerin hukuki durumlarının ne olacağı ve bu kişilerin toplumsal entegrasyonu hukuken güvence altına alınmalıdır. Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunun sunacağı Kanun teklifinin hukuki çerçevesinin neler olması; usul ve ilkelerin belirlenmesinde nelere dikkat edilmesi gerektiği hususu önem arz etmekle sürecin ve entegrasyonun sürekliliğini de etkileyecek ehemmiyettedir.

1 yılı aşkın süredir başta Türkiye olmak üzere Ortadoğu ve dünya gündeminde olan sürecin olumlu ilerlemesi açısından hukuki ve somut adımlara ihtiyaç bulunmaktadır. Zira Kürt meselesinin şiddet sarmalından çıkarılması ve silahlı çatışmaların sona ermesinin geri döndürülemez hale gelmesi; meselenin güvenlik politikalarından, hukuk ve siyaset alanına taşınması gerekmektedir.

Bunun ilk ayağı toplumsal entegrasyona ilişkin düzenlemeler ile; sonraki aşamalarda ise Türkiye'nin demokratikleşmesi ve hukukun üstünlüğünün tesis edilebilmesi için uluslararası sözleşmeler ve AİHM kararları gereği yasal mevzuattaki diğer düzenlemeler olmalıdır. Kalıcı barışın hukuki ön koşulları hukuki belirlilik, eşitlik ve sivil siyaset güvencesinin sağlanacağı yasal düzenlemelerdir. Bununla birlikte devletin olağan hukuk rejimine geri dönmemesi yapısal reformlarla hukuk sisteminde değişiklik yapması gerekmektedir.

Kürt meselesi, Türkiye'de uzun süredir devam eden silahlı çatışmalar, sosyal gerilimler ve politik ayrışmalarla şekillenmiştir. İnsan hakları perspektifi, bu meselenin güvenlik politikalarına indirgenmeden, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması, eşit yurttaşlık ve demokratik katılımın sağlanması yoluyla çözülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bunun bir sonucu olarak örgüt üyeleri, mağdurlar ve toplumsal aktörler için hakikat, onarım ve demokratik entegrasyon mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir. Çatışmanın sona erdirilmesi, silahlı güçlerin silahlarını bırakmasıyla birlikte bu süreçte yer almış örgüt üyelerinin toplumsal ve hukuki entegrasyonu mümkünüdür. Bu demokratik entegrasyonda cezalandırıcı değil, onarıcı adalet mekanizmalarının toplumsal barışın tesisine odaklanması hem toplumsal barış hem de demokratik hukuk düzeninin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir.

Entegrasyon, silah bırakan örgüt üyelerinin siyasi süreçlere katılımı, eşit yurttaşlık ve demokratik temsil ilkesiyle desteklenmeli; kadınlar ve gençler için özel programlar geliştirilmelidir. Özellikle kültürel hakların tanınması ve yerel karar alma süreçlerinde temsil, uzun vadeli barış ve toplumsal entegrasyon için neredeyse zorunludur.

Bu sebeple Türkiye'nin taraf olduğu AİHS ve Birleşmiş Milletler (BM) sözleşmeleri çerçevesinde insan hakları odaklı düzenlemeler yapılmalı; umut hakkı başta olmak üzere AİHM ve AYM kararları, çatışma sonrası hukuki çerçevenin belirlenmesinde referans alınmalıdır.

İnsan hakları perspektifiyle Kürt meselesinin çözümü güvenlik temelli politikaların ötesine taşınacaktır. Çatışmanın sona ermesi; kişi haklarının güvence altına alınması, toplumsal barışın tesis edilmesi ve demokratik katılımın sağlanmasıyla mümkündür. Bunların gerçekleşebilmesi için ihtiyaç duyduğumuz entegrasyon süreci, hukuki reformlar ve uluslararası standartlarla uyumlu bir şekilde sürdürülebilir barışın temeli olacaktır.

Silah bırakan örgüt üyelerinin toplumsal ve hukuki entegrasyonu, Kürt meselesinin çözümünde iki yönlü bir kritik öneme sahiptir. Barışın kalıcılığı, kutuplaşmanın azaltılması ve toplumsal güvenin tesis edilmesi bakımından toplumsal boyutu ile demokratik hukuk devleti ilkelerine uygun olarak birey haklarının korunması, siyasi katılımın sağlanması ve onarıcı adalet mekanizmalarının uygulanması yönünden ise hukuki boyutu ayrı yöntemlerle ele alınmalıdır.

Mevcut TCK ve TMK, genel, cezalandırıcı ve güvenlik odaklı hukuk rejimleri olduklarından, entegrasyon sürecinin onarıcı, toplumsal entegrasyon odaklı ve istisnai hukuki düzenleme ihtiyaçlarını karşılayamayacaktır. Bu nedenle, çatışmanın sona ermesi ve silah bırakan örgüt üyeleri ile bu iddia ile tutuklu veya hükümlü olanlar ile haklarında yargılama yürütülenler, yargılama ihtimali nedeniyle Türkiye'ye gelemeyenlerin toplumsal ve hukuki entegrasyonunun sağlanması demokratik katılımın güvence altına alınması ve toplumsal barışın sağlanması için özel bir entegrasyon süreci kanunu gerekmektedir.

Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunun sunacağı Kanun teklifi ile çıkarılması planlanan Kanun, cezalandırıcı değil, hakikat, onarım ve toplumsal uzlaşma odaklı bir mekanizma sağlamalıdır. Bu yasal metin, mevcut ceza hukuku ve Terörle Mücadele Kanunu hükümleri yerine çatışma sonrası dönem için özel ve istisnai hükümler içermelidir. AİHS ve BM sözleşmeleri çerçevesinde kişi özgürlüğü ve güvenliği korunarak AİHM ihlal kararları doğrultusunda iç hukuktaki bu metin evrensel hukukla uyumlu hale getirilmelidir.

Entegrasyon süreci adaletini sağlayacak bu Kanun sonrası; toplumsal barışın kalıcı olması ve Türkiye'nin demokratikleşmesi için mevcut ceza hukuku normları, infaz rejimi düzenlemeleri, Anayasal eşitlik temelinde kimlik ve kültürel hakların tanınması, uluslararası sözleşmelere konulan çekincelerin kaldırılması, sözleşmelere yeniden taraf olunması, AİHM ihlal kararlarının uygulanabilirliğinin artırılması ve uluslararası mevzuata uygun hukuki reform adımlarının atılması ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin güçlendirilmesi gibi birçok hususta yasal düzenleme yapılması ve mevzuatta değişikliğe gidilmesi gerekmektedir.

Diyarbakır Barosu olarak bu aşamada Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunun entegrasyon süreci için sunacağı Kanun teklifi ile çıkarılması planlanan Kanun'a ilişkin değerlendirme ve önerilerimizi içeren, çizilmesi gereken hukuki çerçevenin ve uyulması gereken ilkelerin neler olması gerektiğine dair bir çalışma hazırlamış bulunmaktayız. Bu sebeple hazırlanan bu çalışma entegrasyon sürecinin özgünlüğü sebebiyle çıkarılması planlanan Kanun'a dair hukuki görüşümüzü yansıtmaktadır.

1. BÖLÜM

ÇATIŞMA SONRASI DÖNEMDE ENTEGRASYON SÜRECİ SİSTEMİ

Geçiş adaletinin ana konusu olan silah bırakan örgüt mensuplarının topluma yeniden katılması, toplumsal kutuplaşmayı azaltarak çatışmanın yeniden başlamasının önüne geçecektir. Zira barışın kalıcılığı, bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşama dahil edilmesine bağlıdır. Kadın örgüt mensupları, gençler ve dezavantajlı gruplar için özel entegrasyon mekanizmaları, toplumsal eşitliği güçlendirecektir. Mağdurların ve eski örgüt mensuplarının hakikat süreçlerine katılımı, toplumsal hafızanın güçlenmesini sağlayarak onarıcı adalet mekanizmalarıyla cezalandırıcı yaklaşım yerine toplumsal uzlaşa öne çıkarmaya yardımcı olacaktır.

Bununla birlikte silah bırakan örgüt mensupları, geçiş sürecine katılımı nedeniyle hukuki güvenceye sahip olmalıdır. Özel geçiş dönemi kanunları, bu kişilerin cezai sorumluluğunu onarıcı adalet çerçevesinde dönüştürerek seçme, seçilme ve siyasal faaliyette bulunma haklarının teminiyle, demokratik temsilin güçlenmesi sağlanacaktır. Böylelikle siyasi yasaklar olmadan geçiş sürecine aktif katılım göstermenin önü açılmış olacaktır. Bu entegrasyon süreci, çatışmanın sona ermesini sağlamakla, aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşme yolunda ilerlemesine ve hukukun üstünlüğünün tesisine de katkıda bulunacaktır.

1.1. Çatışma Sonrası Hukuki Süreç ve Entegrasyon Süreci Kavramı

Türkiye’de uzun yıllardır devam eden silahlı çatışma süreci, başta yaşam hakkı olmak üzere temel hak ve özgürlükler alanında ağır ve yaygın ihlallere yol açmış; hukuk devleti ilkesi, demokratik siyasi düzen ve toplumsal barış ciddi biçimde zedelenmiştir. Özellikle 2013–2015 yılları arasında yürütülen çözüm sürecinin sona ermesi sonrasında uygulanan güvenlik politikaları, çatışma ve şiddet sarmalını derinleştirmiş; bu durum toplumun geniş kesimlerinde hukukun üstünlüğüne ve demokratik sürece ilişkin kaygıları artırmıştır.

Bu bağlamda, çatışmanın sona erdirilmesine yönelik olarak ortaya çıkan yeni siyasi süreç, salt güvenlik eksenli yaklaşımlar yerine hukuki, siyasi ve toplumsal boyutları içeren bütüncül bir çerçevede ele alınmayı zorunlu kılmaktadır. Zira çatışma sonrası dönemlerde kalıcı barışın sağlanabilmesi, için tek başına silahlı faaliyetlerin sona erdirilmesi yeterli olmamakta; bununla birlikte hukuki belirliliğin tesis edilmesi, demokratik siyasi katılımın güvence altına alınması ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması gerekmektedir.

Bu noktada entegrasyon süreci, silahlı çatışma veya otoriter dönemler sonrasında toplumların geçmişle yüzleşmesini, mağduriyetlerin giderilmesini ve barışın kurumsallaştırılmasını amaçlayan özel bir adalet modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Entegrasyon süreci, klasik ceza adaletinden farklı olarak, cezalandırıcı adalet yerine onarıcı adalet anlayışını merkeze almakta; bireysel cezai sorumluluktan ziyade toplumsal barışın yeniden inşasını hedeflemektedir.

1.2. Uluslararası Deneyimler ve DDR Süreçleri (Silahsızlanma, Terhis ve Entegrasyon)

Uluslararası uygulamalarda çatışma sonrası barış süreçlerinin büyük ölçüde silahsızlanma (Disarmament), terhis (Demobilization) ve yeniden entegrasyon (Reintegration) aşamalarını içeren DDR modelleri çerçevesinde yürütüldüğü görülmektedir. Kolombiya, Kuzey İrlanda, Güney Afrika, El Salvador ve Guatemala gibi ülkelerde, silahlı örgüt üyelerinin entegrasyon süreci yalnızca cezai mekanizmalarla değil; eğitim, istihdam, psikososyal destek, siyasal katılım ve uzlaşma mekanizmalarıyla desteklenmiştir.

Bu süreçlerde temel yaklaşım, insan haklarına dayalı bir çerçevede; yaşam hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği ile adil yargılanma hakkının korunmasıdır. Birleşmiş Milletler belgeleri, Cenevre Sözleşmeleri ve Roma Statüsü gibi uluslararası normlar, entegrasyon süreçlerinde devletlerin keyfi ve cezalandırıcı uygulamalardan kaçınmasını, hukuki güvenlik ve ölçülülük ilkelerine bağlı kalmasını zorunlu kılmaktadır.

1.2.1. Barış Süreçlerinde Entegrasyon: Dünya Deneyimleri

Barış süreçlerinde entegrasyon için dünya deneyimlerini birkaç örnek üzerinden inceleyecek olursak;

Kolombiya: 50 yılı aşan çatışma sürecinden sonra 2016 yılında yapılan barış anlaşmasıyla FARC üyeleri silah bırakmış ardından toplumsal ve siyasi hayata yeniden katılım programları uygulanmıştır. Büyük ölçekli silahsızlanmanın tamamlanması ile kurumsal DDR programları hayata geçirilmiştir.

Aylık maddi destek, eğitim, istihdam, yerel kalkınma ve psikososyal destek sağlanmış; bununla birlikte FARC siyasi partiye dönüşerek siyasi hayata katılmıştır.

İrlanda: IRA ve Loyalist gruplar için DDR süreci 1998 yılındaki barış anlaşması ile başlamış; siyasi ağırlıklı bir DDR süreci gerçekleştirilmiştir. Uluslararası komisyonların gözleminde silahlar bırakılmış; eski örgüt üyeleri siyasete katılmış ve toplumsal uzlaşma mekanizmaları kurulmuştur. Bununla birlikte entegrasyon programları sınırlı kalmış, halk odaklı barış projeleri öne çıkmıştır. Çatışma ve şiddet büyük ölçüde sona ermişse de toplumsal kutuplaşma devam etmiştir.

Güney Afrika: Apartheid sonrası Truth and Reconciliation Commission (Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu) ile eski rejim suçlarının ortaya çıkarılması, mağdurların haklarının tanınması ile 1994 yılında demokratik bir entegrasyon ile ANC (Afrika Ulusal Kongresi) ve diğer gruplar silah bırakmıştır. Silah bırakan örgüt üyelerinin bir kısmı orduya entegre edilmiş, bir kısmı ise sivil hayata dönmüştür. Toplumsal entegrasyon sürecinde Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (TRC) çok önemli bir rol oynamıştır. Barışçıl siyasi entegrasyon sağlanmışsa da ekonomik eşitsizlikler devam etmiştir.

El Salvador: 1992 yılında yapılan barış anlaşması yıllardır devam eden çatışmaları sona erdirmek için bir adım olmuştur. İlk olarak FMLN (Farabundo Martí Ulusal Kurtuluş Cephesi) üyelerinin silah bırakması, sonrasında da silahlı birliklerinin dağılmasıyla silahlı hareketten siyasi partiye geçilmiştir. Geri kalan örgüt üyeleri için de mesleki eğitim ve sosyal destek sağlanmıştır. FMLN'nin siyasete katılması ile şiddet büyük ölçüde sona ermiştir.

Guatemala: 1996 yılında yapılan barış anlaşmaları ile URNG (Guatemala Ulusal Devrimci Birliği) üyeleri silahlarını BM denetiminde teslim etmiştir. Askeri yapının dağılmasıyla sınırlı da olsa siyasi parti etkinliklerine başlanmıştır. Yeniden entegrasyon için oluşturulan programlar kaynakların yetersiz olması ve geneli kapsamaması sebebiyle büyük ölçüde gerçekleşmemiştir. Entegrasyon süreci tam olarak başarılı sayılmasa da ülke içerisindeki çatışmaların sona ermesi yönünden olumlu olmuştur.

DDR süreçleri Kolombiya'da daha kapsamlı ve kurumsal bir şekilde uluslararası destekle gerçekleşmiş; İrlanda'da silahsızlanmadan ziyade uzlaşma ve siyasi odaklı olup kalıcı bir barış sağlanmış; Güney Afrika'da ise entegrasyon başarılı şekilde gerçekleştirilerek rejim değişikliği ve ulusal uzlaşma ile barışçıl bir entegrasyon sağlanmıştır. El Salvador'da da daha kurumsal ve siyasi entegrasyona dayalı bir DDR süreci geçirilmiş; Guatemala'da ise daha yavaş ve toplumsal adaleti ele almayan bir süreç yaşanmıştır.

DDR süreçleri dünya deneyimlerinde birbirinden farklı yöntem ve aşamalarla devam etmişse de dünya deneyimlerinin ortak paydası eğitim, sosyoekonomik ve psikososyal destek, siyasal katılım ve toplumsal uzlaşma mekanizmaları süreçlerin başarısı açısından kritik olmuştur.

1.2.2. Barış Süreçlerinin Uluslararası Hukuk Perspektifi

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde (1948) yaşam hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği ile adil yargılanma hakkının korunması, işkence ve insanlık dışı muamele yasağı, ülkeden ayrılma ve ülkeye dönme hakkı, düşünce vicdan din ve ifade özgürlüğü, yurttaşlık hakkı, örgütlenme özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı, kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı, toplumsal güvenlik ile ekonomik toplumsal ve kültürel hakların gerçekleştirilmesi hakkı, çalışma konut eğitim ve sağlık hakkı, herkesin ayırım gözetilmeksizin eşik hak ve özgürlüklere sahip olduğu ve ileri sürülen bu hak ve özgürlüklerin gerçekleşebileceği toplumsal ve uluslararası bir düzenin yaratılmasına hususları ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu haliyle BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi barış süreçlerinde yürütülecek entegrasyon için uluslararası hukuk yönünden bir perspektif sunmakla atılacak adımların uluslararası hukuka uygun bir şekilde ilerlemesi için göz önünde bulundurulmalıdır.

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966) de aynı perspektifle halkların kendi kaderini tayin hakkı, cinsiyet eşitliğinin sağlanması, yaşam hakkı, işkence yasağı, zorla çalıştırma yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı, kendi ülkesine girme hakkı ile seyahat özgürlüğü, kanunsuz ceza olmaz ilkesi, kişi ve mahremiyet hakkı, düşünce ifade din ve vicdan özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, çocuk hakları, hukuk önünde eşitlik, siyasi haklar, etnik dinsel ve dilsel azınlıkların korunmasına ilişkin ayrıntılı düzenlemeleriyle insan hakları ihlalleri sonrası yeniden entegrasyon süreçlerinde hukuki standartların belirlenmesi için önemli bir uluslararası hukuk metnidir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin (1989) ilgili maddelerinde ayrı ayrı çocukların her türlü ayımcılıktan korunması, kamusal ve toplumsal hayatta çocuğun yararının gözetilmesi, çocukların bakım ve korunması için uygun yasal ve idari önlemlerin alınması, ekonomik ve kültürel haklarının olabildiğince geniş ele alınması, yaşam haklarının korunması, çocukların kimlik ve tabiiyetinin korunması ve yasa dışı müdahalelerde bulunulmaması, yasa dışı yollarla ülkeden çıkarılıp geri döndürülmemesi haliyle mücadele edilmesi, çocukların kendilerini ifade edebilecekleri uygun koşulların sağlanması, düşüncelerini özgürce her türlü yolla açıklayabileceği, Devletlerin çocukların düşünce vicdan ve din özgürlüklerine saygı göstermesi gerektiği, çocukların dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerinin olduğu, Devletlerin çocuğa karşı kötü muamelenin engellenmesi yönünde yükümlülüğü olduğu, sağlığa erişim tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanması gerektiği, çocuğun gelişimi için gerekli yaşam koşullarının oluşturulması, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, kendi kültüründen yararlanma ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamayacakları, çocukların ekonomik sömürüden ve tehlikeli işlerden korunması gerektiği, çocukların işkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tabi tutulamayacağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı ile adil yargılanma haklarının gözetilmesi gerektiği, Devletlerin çocuğun yaşı ve yeniden toplumla bütünleşmesinin ve toplumda yapıcı rol üstlenmesine uygun zemin oluşturması danışmanlık, eğitim ve meslek öğretme programları ve diğer kurumsal bakım seçenekleri gibi çeşitli düzenlemelerin uygulanmasında çocuklara esenliklerine olacak biçimde muamele edilmesi gerektiği hususlarını ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir.

Yine aynı şekilde Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW 1979) ile Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi 2011) ayrımcılığın önlenmesi ve şiddetle mücadele etmek amacıyla bugüne kadar yazılmış en geniş kapsamlı uluslararası sözleşmelerdendir. Bununla birlikte 2 ayrı sözleşme de barış ve silahlı çatışma dönemlerinde de uygulanabilir olduklarına dair hükümler içermektedir. Kadınlara yönelik siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer herhangi bir alanda her türlü ayrımcılığı ve her türlü şiddeti engellemeyi ve bunla mücadele etmeyi uluslararası sorumlulukla taahhüt etmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet gibi kadınlara yönelik şiddetin yapısal boyutunun entegrasyon süreçlerinde karşımıza ne şekilde çıkabileceği; ayrımcılığın ve şiddetin bu süreçlerde nasıl önlenebileceği üzerine ne tür mekanizmalar oluşturulması gerektiğinin açıkça tespit edilmesi önemlidir. Barış ve entegrasyon süreçleri kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve öncelikle kadın ile erkek arasında fiili eşitliği sağlamak, bu eşitlikle birlikte kadına yönelik her türlü şiddeti ortadan kaldırmak, bu hususların anayasa ve ilgili mevzuatlarda uygulanabilirliğini artırmak için düzenlemeler yapmak, hak ihlallerini önlemek veya şiddet eylemlerini soruşturmak, cezalandırmak ve buna ilişkin önleyici ve koruyucu mekanizmalar oluşturmak, ekonomik ve kültürel hakların tanınması, eğitim ve sağlık hakkına erişimin artırılması, uygun koruyucu ve destek hizmetlerinin sağlanması, kadına duyarlı etkin kapsamlı ve koordineli politikaların üretilmesi, doğrudan veya dolaylı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin Devletlerin yükümlüğü bulunmaktadır.

Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokoller (1949/1977) silahlı çatışmalarda sivillerin korunması, savaş sonrası sorumluluk ve entegrasyon standartlarını daha özgün ve genel olarak düzenlemiş bir hukuki metindir. İnsancıl hukukun uluslararası hukukun gölgesinde kalmadan günümüz koşullarında uygulanabilirliğinin önünde bir engel bulunmamaktadır. Silahlı çatışmaları ve bu süreçlerde yasaklanan hususları düzenleyen metinler çatışmaların sona ermesiyle oluşacak yeni barış süreçlerini de öngörebilmelidir. Bu haliyle Cenevre Sözleşmeleri silahlı çatışmalarda yaralanan hastalanan ve engelli durumuna gelen kişilerin durumunu, silahlı çatışmaya son veren ve silahı bırakan kişilere uygulanması gereken hukuki prosedürler ile çatışma süreçlerinde ve sonrasında sivillerin korunmasına ilişkin hususları ekli protokollerle birlikte ayrıntılı düzenlemiştir. İşkence, insan onuruna aykırı her türlü muamele, rehin alınma, tedavinin engellenmesi kesin olarak yasaklanmış; yaşam hakkı, adil yargılanma hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı korunmuştur. Zorla çalıştırılma yasağı ile birlikte eğitim ve sağlık hakkı, din ve kültürel kimliklerin geliştirilmesinin sağlanması, kayıpların bulunması, mezar yerlerinin korunması, kişi hatırasına saygı gösterilmesi, aile ve nüfus işlemlerinin etkili bir şekilde yürütülmesi, suçların tespiti ve cezalandırma mekanizmalarının işletilmesi, kadınların çocukların ve basın üyelerinin korunmasına dair tedbirlerin alınması, ülkeye geri dönme ve ülkeden ayrılma süreçlerinin hassasiyetle takibi, mülkiyet hakkının korunması, kültürel hafızaya ait mekan ve hatıraların korunması, ırksal ayrımcılığın ve soykırımın önlenmesi ile izleme ve takip komisyonlarının oluşturulması barış ve entegrasyon süreçlerindeki diğer önemli hususlardır.

Birleşmiş Milletler Barış ve DDR Standartları (2006) silahlı örgütlerin silah bırakma, örgüt üyelerinin topluma entegrasyonu ve gönüllülük esaslı süreçlerin yürütülmesinde izlenecek usul ve esasların takibi için hazırlanmıştır.

Silahsızlanma, terhis ve yeniden entegrasyonda (DDR), silahlı kuvvet ve grup üyelerinin silahlarını bırakmaları ve sivil hayata dönmeleri için entegrasyon sürecinin, siyasi ve sosyal uzlaşmanın yanı sıra toplumsal sürdürülebilirliği ve süreçlerinin uygulanmasında ulusal, bölgesel ve uluslararası paydaşların kapasitelerinin güçlendirilmesi amacıyla belli standartlar geliştirilmiştir.

Bu sebeple yürütülecek entegrasyon sürecinde BM Barış ve DDR Standartları'na uygun yol ve yöntemlerin izlenmesi sürecin uluslararası hukuka uygunluğuna katkı sağlayacaktır.

Türkiye'de, PKK'nin kendini feshi ve silah bırakması sonrası uygulanacak entegrasyon süreci, bu uluslararası standartlara uygun bir şekilde örgütle ilişkili herkesi kapsayacak şekilde yürütülmelidir. Bununla birlikte Roma Statüsü ve AIHM kararları gibi mekanizmalar da uluslararası hukuki çerçevenin oluşmasına katkı sağlayacaktır.

1.3. Türk Ceza Hukuku Bakımından Entegrasyon Süreci

Türkiye'de yaklaşık kırk yılı aşkın süredir devam eden silahlı çatışma süreci; zorunlu göç, yaşam hakkı ihlalleri, ekonomik kayıplar ve demokratikleşme sürecinde ciddi aksamalara yol açmıştır. Bu nedenle çatışmanın sona erdirilmesi sonrasında izlenecek hukuki yol, olağan ceza hukuku araçlarıyla sınırlı tutulamayacak kadar kapsamlıdır.

Entegrasyon süreci, silahlı çatışma sonrası toplumsal barış ve demokratik entegrasyonun sağlanmasını hedefleyen özel bir hukuk düzenlemesini gerektirmektedir. Zira Türkiye’deki mevcut Türk Ceza Kanunu (TCK) ve Terörle Mücadele Kanunu’nun (TMK), bu süreçte uygulanması açısından ciddi hukuki sınırlamalar ve sorunlarla karşı karşıya kalınması muhtemeldir. Genel olarak baktığımızda TCK, suç ve cezayı genel ve evrensel bir çerçevede düzenlendiğinden; tüm suçlulara uygulanarak kişisel sorumluluğu esas almaktadır. Entegrasyon ise onarıcı adalet yaklaşımını benimseyerek; kolektif çatışma bağlamında, toplumsal barışın sağlanmasını önceliklendirir. Bu nedenle TCK’nin cezalandırıcı ve bireysel kusur esaslı hükümleri, entegrasyon sürecinin esnek ve istisnai ihtiyaçlarıyla uyumlu değildir.

TCK, ceza sorumluluğu ve infaz koşullarını katı bir şekilde belirlediğinden; entegrasyon sürecine özgü istisnai düzenlemelere olanak tanımamaktadır. Silah bırakan örgüt üyelerinin cezai sorumluluğunun dönüştürülmesi ve toplumsal entegrasyonunun sağlanması için özel bir hukuk rejimi gereklidir. Ayrıca TCK’nin mevcut düzeni, silah bırakan örgüt üyelerinin siyasi haklara erişimini sınırlayabilecektir. Zira demokratik katılım ve siyasal hakların güvence altına alınması, TCK’nin kişilerin belli haklardan yoksun bırakılmasına ilişkin genel hükümleriyle uyumlu değildir.

Bununla birlikte mevcut hukuk sisteminde yer alan etkin pişmanlık, şartlı salıverme, infaz indirimi veya bireysel af gibi kurumlar, bireysel suçluluk esasına dayanan mekanizmalar olup; kolektif ve siyasal nitelik taşıyan çatışmaların sona erdirilmesi bakımından bütüncül bir çözüm sunmamaktadır. Yargıtay’ın yerleşik içtihatlarında da etkin pişmanlık hükümlerinin sıkı koşullara bağlandığı ve bireysel katkının somut olarak ispatını gerektirdiği görülmektedir. Bu durum, barış sürecine kolektif katılımı teşvik eden bir mekanizma oluşturmaktan uzaktır.

Bu nedenle, çatışma sonrası dönemde özel ve istisnai bir entegrasyon hukuku rejiminin oluşturulması gereklidir. Bu rejimin amacı, bireylerin cezalandırılmasından ziyade silah bırakan aktörlerin toplumsal ve siyasal yaşamla bütünleşmesi ve barışın kalıcı hale getirilmesi olmalıdır.

1.4. Entegrasyon Sürecinde Uygulanması Gereken İlke ve Prensipler

Entegrasyon süreci uygulamaları, Türkiye’deki entegrasyon sürecinde Anayasa’nın temel ilkeleri çerçevesinde yürütülmelidir. Silahlı çatışma sonrası entegrasyon sürecine ilişkin düzenlemeler, toplumsal barışı sağlamakla birlikte aynı zamanda demokratik hukuk devletinin güçlendirilmesini de hedeflemelidir.

1.4.1. Hukuk İlke ve Esasları Yönünden Değerlendirme

Türkiye’de silahlı çatışma sonrası entegrasyon sürecinin hukuki çerçevesi, başta Anayasa’da yer alan temel ilkeler olmak üzere evrensel hukuk ilke ve esasları doğrultusunda şekillendirilmelidir. Bu ilkeler, hem toplumsal barışın hem de demokratik hukuk devletinin güçlendirilmesinin sağlanmasında yol gösterici rol oynayacaktır. Kısaca değerlendirmek gerekirse;

Hukuk devleti ilkesi gereği; entegrasyon süreci, hukuki belirlilik ve keyfiliğin önlenmesi ilkelerine uygun olmalıdır. Entegrasyon sürecinde çıkarılacak kanun sürece dahil olacak kişilerin kimler olduğunu, hak ve yükümlülüklerini açıkça tanımlamalı; idarenin yetkileri açıkça düzenlenmeli ve işlemlerin hukuki denetime tabi tutulması engellenmemelidir.

Eşitlik ilkesi gereği; entegrasyon sürecinin tüm katılımcıları, cinsiyet, etnik kimlik, dil, siyasi düşünce, inanç veya sosyal statü farkı gözetilmeksizin eşit şekilde muamele görmelidir. Kadın örgüt üyeleri, çocuklar ve dezavantajlı gruplar için ölçülü bir şekilde pozitif ayrımcılık hükümleri uygulanabilmelidir.

Kanunilik ilkesi gereği; entegrasyon sürecinde kişilerin hukuki ve ceza sorumluluğu ile entegrasyon sürecine katılımın sonuçları açık şekilde belirlenmelidir. Olağan ceza hukuku ile çatışmadan kaçınılarak, istisnai bir hukuki düzenleme ile kişilerin tabi olacağı hükümler düzenlenmelidir. Ceza kanunlarının lehe olduğunda geçmişe etkili bir şekilde uygulanacağı prensibi gereği yapılacak entegrasyon düzenlemelerinin ceza hukukuna ilişkin kısımlarının geçmişe etkili olması hususu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Kusur sorumluluğu ilkesi gereği; kusurun yokluğu suç ve ceza sorumluluğunu ortadan kaldırmakla kişi ancak kendi eyleminden sorumlu tutulabilecektir. Bu sebeple kolektif ceza sorumluluğu yaratacak düzenlemelerden kaçınılmalıdır.

Sosyal devlet ilkesi gereği; toplumsal refahın artırılması amacıyla sosyal ve ekonomik yaşama orantılı müdahale ve katkılarla sosyal adaletsizliği ortadan kaldırmak devletin bir görevidir. Entegrasyon sürecinde bir geçiş adaleti sağlanacak ise bunun bir yolu da sosyal devlet ilkesi gereği kişilerin hak ve özgürlüklerini toplumsal refahın yüksek olduğu bir ortamda kullanabilmesinden geçmektedir.

Sosyal adaletin sağlandığı bir düzen barışın konuşulması için daha elverişli bir ortam yaratacaktır.

Orantılılık ve ölçülülük ilkesi gereği; entegrasyon sürecinde yapılacak düzenlemeler toplumsal barış ve demokratikleşme hedefleriyle orantılı; bu süreçte öngörülecek kısıtlamalar ise entegrasyon süreci bakımından ölçülü olmalıdır. Kolektif hak ihlallerine neden olacak demokratik toplum düzenine aykırı uygulamalardan kaçınılmalı; olağan hukukun lehe düzenlemelerini ortadan kaldırmadan bir istisna sağlayacak şekilde uygulanmalıdır.

Demokratik katılım ilkesi gereği; entegrasyon sürecine katılan bireylerin siyasal hakları korunmalı; seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma yasakları uygulanmamalıdır. Demokratik temsil ve toplumsal katılım sürecin kalıcılığı ve devamlılığı açısından önemlidir.

Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesi gereği; entegrasyon süreci mekanizmaları, bağımsız ve tarafsız yargı denetimi altında yürütülmelidir. Yargılama süreçleri şeffaf ve hukuka uygun olmalı, kamuoyu önünde masumiyet karinesi korunmalıdır.

Hukukun üstünlüğü ilkesi gereği; kamu gücü, adalet ve hakkaniyet ilkeleri doğrultusunda kullanılmalı, entegrasyon süreci düzenlemeleri, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruyacak şekilde tasarlanmalıdır. Kişisel verilerin korunması ve gizlenmesi, adli sicil kayıtlarının güvenliğinin sağlanması ve onarıcı adaletin esas alınması zorunludur.

Toplumsal uzlaşma ve hakikatle yüzleşmenin bir gereği olarak geçmişte yaşanan hak ihlalleri tespit edilmeli ve toplumsal hafıza güçlendirilmelidir. Hakikat ve onarım, Anayasa'nın amaç ve değerleriyle uyumlu olarak, barışın kalıcılığı için temel gündemlerden biri olmalıdır.

1.4.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Yönünden Değerlendirme

Türkiye’de entegrasyon sürecinde, AİHS’in güvence altına aldığı temel haklar, hem bireylerin korunmasını hem de toplumsal barışın tesis edilmesi bakımından hukuki çerçeveyi oluşturmaktadır.

Yaşam hakkının korunması (AİHS 2.madde) gereği entegrasyon sürecinde güvenli yaşam alanları ve şiddetten uzak ortamlar sağlanmalıdır.

İşkence ve insanlık dışı muamele yasağı (AİHS 3.madde) gereği entegrasyon sürecindeki onarıcı adalet mekanizmaları insan onurunu gözeterek uygulanmalıdır.

Özgürlük ve güvenlik hakkı (AİHS 5.madde) gereği silah bırakan örgüt üyelerinin keyfi tutuklama ve gözaltılara maruz kalmaması; entegrasyon sürecine katılmaları güvence altına alınmalıdır.

Adil yargılanma hakkı (AİHS 6.madde) gereği entegrasyon süreci yargılamalarında, adil yargılanma ilkesi uygulanmalıdır. Bağımsız ve tarafsız mahkemelerde makul sürede masumiyet karinesi ve savunma hakkı gözetilerek kararlar verilmeli, entegrasyon korunmalıdır.

Özel hayat ve aile hayatına saygı (AİHS 8.madde) gereği silah bırakan örgüt üyelerinin kimlikleri, kişisel verileri ve aile bağları korunmalıdır. Entegrasyon sürecinde gizlilik ve güvenlik önlemleri sağlanmalıdır.

İfade ve Örgütlenme Özgürlüğü (AİHS 10-11.madde) gereği silah bırakan örgüt üyeleri, demokratik süreçlerde örgütlenme ve ifade hakkına sahip olmalı; barışçıl toplantılara katılma ve sendika veya dernek kurma hakkı tanınmalıdır. Kadın örgüt üyeleri özel destek mekanizmalarıyla sürece dahil edilmelidir.

Ayrımcılık yasağı (AİHS 14.madde) gereği cinsiyet, ırk, dil, din ve siyasal farklılıklara dayalı ayrımcılık yapılmaksızın sadece pozitif ayrımcılık hükümleri gereği dezavantajlı grupların toplumsal entegrasyonu desteklenmelidir. Bu kişiler nefret söylemlerine, nefrete ve ayrımcılığa karşı korunmalıdır.

Mülkiyet, eğitim ve siyasi haklar (Ek 1. Protokol, 1-2-3.madde) entegrasyon sürecinde toplumsal ve ekonomik entegrasyon için mülkiyet ve eğitim hakları güvence altına alınmalıdır. Siyasi katılım hakları ise entegrasyon sürecine katılımın kalıcılığı için esas alınmalıdır.

1.4.3. Ceza Hukuku Genel Hükümleri Yönünden Değerlendirme

Entegrasyon çerçevesinde, silahlı çatışma sonrası entegrasyon süreçlerinde ceza hukuku ilkeleri temel rehber niteliğindedir. Bu sebeple Türkiye’de uygulanacak entegrasyon süreci, ceza hukuku normlarıyla uyumlu olmalı ve toplumsal barış ile demokratikleşmeye hizmet etmelidir. Ceza Hukuku ilkeleri yönünden bir değerlendirme yapmak gerekirse;

Kanunilik ilkesi gereği hiç kimse, kanunda öngörülmemiş bir fiilden dolayı cezalandırılmayacağından entegrasyon süreci hukuku, mevcut TCK hükümlerinden ayrı olarak istisnai ve geçici normlarla uygulanmalıdır. Suçluluk karinesi, sürecin dışında bırakılmalıdır.

Orantılılık ve ölçülülük ilkesi gereği; yargı makamlarınca verilecek olan kararlar işlenen fiilin ağırlığından ziyade entegrasyon sürecine katkı ile orantılı olmalıdır. Terörle Mücadele Kanunu veya olağan ceza hukuku uygulamaları yerine entegrasyon sürecine uygun bir şekilde onarıcı adalet yaklaşımı ve toplumsal barış hedefleri öncelikli olmalıdır.

Hukuk devleti ilkesi gereği; entegrasyon mekanizmaları, bireylerin adil yargılanma hakkı, tarafsız ve bağımsız mahkeme ile süreç şeffaflığına uygun olmalıdır. Ceza sorumluluğunun dönüşümü veya düşürülmesi, yargı denetimine tabi olarak kuvvetler ayrılığı ilkesine de uygun hareket edilmelidir. Yargı makamlarının kararları toplumsal barış, onarım ve demokratik entegrasyona uygun bir şekilde yapılmalıdır.

Geçici ve istisnai hukuki bir rejim ihtiyacı açık olduğundan entegrasyon süreci düzenlemeleri, olağan ceza hukuku rejimi uygulamaları yerine özel ve sınırlı süreli olarak uygulanabilmelidir. Amaç, çatışma sonrası toplumun güvenli ve demokratik biçimde yeniden yapılanmasını sağlamak olmalıdır. Bu noktada silah bırakan örgüt üyelerinin cezalandırılmasından ziyade rehabilitasyonu, toplumsal entegrasyonun bir parçası olarak ele alınmalıdır.

1.4.4. Entegrasyon Sürecine Dayalı Özel Bir Düzenleme Yönünden Değerlendirme

Entegrasyon, silahlı çatışmaların sona erdirilmesinin ardından toplumsal bütünleşmeyi sağlamak amacıyla uygulanacak hukuki çerçeveyi ifade etmektedir.

Türkiye özelinde entegrasyon sürecinde mevcut kanuni düzenlemelerin entegrasyon sürecine elverişli olmadığı özellikle de toplumsal entegrasyonu sağlayacak düzenlemelerin olmaması entegrasyon sürecine uygun bir şekilde özel bir düzenlemeye ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Entegrasyon sürecine ilişkin kanun ve düzenlemeler, hangi kişilerin sürece dahil olacağını ve hangi hukuki sonuçların doğacağını açıkça belirlemelidir. Entegrasyon süreci Kanunu'ndan etkilenecek olanlar için tanımlar net olmalı, keyfiliğe yol açacak belirsizlikler önlenmelidir. PKK yöneticileri, üyeleri, bu iddia veya bağlantı sebebiyle haklarında yargılama yürütülenler, tutuklu ve hükümlüler ile hakkında yargılama ihtimali olanların hepsinin yararlanabileceği bir hukuki düzenleme yapılmalıdır. Silah bırakan örgüt üyelerinin hukuki ve cezai sorumluluğu, kişiler yer ve zaman bakımından ayırım gözetilmeksizin toplumsal barış hedefleri çerçevesinde ölçülü biçimde düzenlenmelidir. Terörle Mücadele Kanunu ve diğer olağan ceza hukuku uygulamaları ile atışan düzenlemelerden kaçınılarak entegrasyon süreci ve toplumsal demokratikleşme hedefleri öncelikli olmalıdır.

Entegrasyon sürecinde barışa ve toplumsal entegrasyona katkı sağlayacak kişi ve kurumlar cezai veya idari yaptırımlara tabi tutulmadan özgür bir ortamda toplumsal güven tesis edilmelidir. Geçmişte yaşanan hak ihlallerinin açıkça tespiti; bunun mümkün olmaması halinde hakikatle yüzleşme kapsamında sembolik tanıma ve kabullerle mağdurların onarımı sağlanmalı ve toplumsal hafıza güçlendirilmelidir. Bu durum toplumsal uzlaşma ve güvenin tesis edilmesi açısından oldukça önemlidir.

Silah bırakan örgüt üyeleri ile PKK bağlantısı sebebiyle kamu haklarından mahrum bırakılanların demokratik süreçlere serbestçe katılması, siyasal hakları güvence altına alınmalı; seçme, seçilme ve siyasi parti faaliyetlerine katılım yasakları uygulanmamalıdır.

Ayrıca bu kişilerin eğitim, meslek edinme, sağlık, barınma ve ekonomik destek programlarından yararlandırılmasına yönelik programlar oluşturulmalıdır. Bu hususta kadın ve dezavantajlı gruplar için ayrı programlar uygulanmalıdır.

Bu süreçteki özel düzenlemeler, olağan ceza hukuku rejiminden ziyade, özel bir hukuk rejimi çerçevesinde uygulanmalıdır. Amaç, toplumsal barışın korunması ve kalıcı demokratikleşmenin sağlanarak onarıcı adaletin tesis edilmesi olmalıdır. Entegrasyon sürecini düzenleyecek özel bir kanun, Anayasa'nın hukuk devleti, insan onuru ve demokratik toplum ilkeleriyle uyumlu olmalıdır. Bu ilkeler doğrultusunda öngörülecek düzenlemeler, genel veya özel af niteliği taşımamalı; istisnai ve barış sürecine özgü bir hukuki rejim olarak tasarlanmalıdır.

2. BÖLÜM

CEZA SORUMLULUĞU, AF KURUMU ve ANAYASAL ÇERÇEVE

Entegrasyon, silahlı çatışma sonrası toplumsal barış ve demokratik yeniden entegrasyonu amaçlayan özel bir hukuk yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, bireysel cezalandırmadan ziyade toplumsal uzlaş, onarım ve demokratik katılım esaslarına dayanmaktadır. Bu nedenle, örgüt üyeleri arasında yönetici, üye veya suça karışmamış olma gibi ayrımların yapılmaması entegrasyonunun hukuki yaklaşımına daha uygun olacaktır.

2.1. Af Kurumunun Anayasal Çerçevesi

Türk hukukunda af kurumu, Anayasa'nın 87. maddesi kapsamında TBMM'nin yetkileri arasında yer almakla birlikte özellikle belirli suç tipleri bakımından anayasal ve siyasal sınırlamalara tabidir. Af, klasik anlamda ceza sorumluluğunu ortadan kaldıran veya cezayı tüm sonuçlarıyla birlikte kaldıran bir işlem niteliği taşımaktadır.

Bu yönüyle af, hukuk devleti ilkesinin gereği olan yargı bağımsızlığı ve suç-ceza ilişkisi bakımından istisnai bir düzenleme olarak kabul edilmektedir. Zira af düzenlemeleri, Anayasa Mahkemesi tarafından da dar yorumlanmakta; keyfi ve ölçüsüz af uygulamalarının hukuk devleti ilkesine aykırılık teşkil edebileceği vurgulanmaktadır.

Ceza sorumluluğuna gidilmesi yerine cezai sonuçların onarıcı adalet esaslarına göre dönüştürülmesi, Anayasa'nın hukuk devleti ilkesiyle daha uyumludur. Anayasa Mahkemesi de bireysel başvuru kararlarında, barış ve demokratik toplum düzeniyle uyumlu yorumların hukuk devleti ilkesinin gereği olduğunu vurgulamaktadır. Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru kararlarında hukuk devleti ilkesini yalnızca şekli değil, maddi anlamda da yorumlamakta; demokratik toplum düzeninin korunmasını temel bir ölçüt olarak kabul etmektedir. Mahkeme, özellikle siyasal haklar, ifade özgürlüğü ve adil yargılanma hakkına ilişkin kararlarında, çatışma ve olağanüstü dönemlerin hukuki sonuçlarının demokratik toplum gerekleriyle uyumlu olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu bağlamda, entegrasyon süreci düzenlemeleri Anayasa'daki af kurumunu dolanacak şekilde değil; cezai sonuçların geçici olarak askıya alınması veya dönüştürülmesi şeklinde yapılandırılmalıdır. Böylece hem yargı bağımsızlığı korunmuş olacak hem de toplumsal barışın gerekleriyle uyumlu bir çözüm üretilebilecektir.

Bu çerçevede entegrasyon sürecine dayalı düzenlemelerin; ölçülü, hukuki belirlilik sağlayan, istisnai nitelikte, demokratik toplum düzenini güçlendiren bir yapıda olması halinde anayasal çerçeveye bağdaşabilecektir.

2.2. Entegrasyon Süreci Adaletin Af Kurumundan Ayrımı

Entegrasyon süreci, klasik anlamda bir af kurumu değildir. Zira entegrasyon sürecinde amaç, geçmişte işlenen fiillerin tüm sonuçlarıyla birlikte yok sayılması değil; cezai sonuçların toplumsal barış ve onarıcı adalet ilkeleri doğrultusunda dönüştürülmesidir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu 7/1.maddesi “İşlendiği zaman yürürlükte bulunan kanuna göre suç sayılmayan bir fiilden dolayı kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz. İşlendikten sonra yürürlüğe giren kanuna göre suç sayılmayan bir fiilden dolayı da kimse cezalandırılmaz ve hakkında güvenlik tedbiri uygulanamaz. Böyle bir ceza veya güvenlik tedbiri hükmolunmuşsa infazı ve kanuni neticeleri kendiliğinden kalkar.” hükmü gereği entegrasyon süreci için çıkarılacak olan özel kanunda silah bırakan ve feshedildiğini ilan eden bir örgütün faaliyetleri artık suç olarak tanımlanamayacağından örgütle ilişkili suçlamalar ve kişiler yönünden cezalandırma yoluna gidilemeyecektir.

Bununla birlikte 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu af konusunu düzenleyen 65.maddesinde genel af halinde, kamu davasının düşeceği hükmolunan cezaların bütün neticeleri ile birlikte ortadan kalkacağı; özel af ile hapis cezasının infaz kurumunda çektirilmesine son verilebileceği düzenlenmiştir. Her ne kadar yasal mevzuatta af düzenlemesi genişçe yer bulmuşsa da TCK kapsamında bir af değerlendirmesi yapmak yerine onarıcı adalet mekanizmalarının işletilmesinin toplumsal barışa katkısı üzerinden değerlendirme yapmak gerekmektedir.

Bu bağlamda entegrasyon sürecine dayalı düzenlemeler genel ve sürekli nitelikte olmayıp istisnai bir döneme özgüdür. Barış sürecine katılım, toplumsal entegrasyonun kabulü ve şiddetin reddi şartına bağlıdır. Bu haliyle fiillerin hukuki sonuçlarını dönüştürme niteliği taşımaktadır. Bu özellikleri itibarıyla entegrasyon süreci, af kurumunu dolanan bir mekanizma yerine anayasal meşruiyeti olan farklı bir hukuki kategori olarak değerlendirilmelidir.

2.3. Entegrasyon Sürecinin Kişiler Yönünden Değerlendirilmesi

Entegrasyon süreci, bireysel cezalandırma yerine toplumsal uzlaş ve barışı önelemektedir. Bu sebeple ayırım yapılmadan yani; örgüt yöneticileri veya belirli üyeler süreçten dışlanmadan onarıcı adalet yaklaşımıyla, tüm tarafların entegrasyon sürecine eşit ve güvenli bir şekilde katılımı gerekmektedir. (BM Barış ve DDR Standartları 2006) Aksi bir durum toplumsal kutuplaşmayı ve çatışmanın tekrarını tetikleyebileceğinden bu durumdan kaçınmak toplumsal barışın tesisi açısından önemlidir.

Anayasa'nın eşitlik ilkesi, tüm bireylerin kanun önünde eşit muamele görmesini gerektirir. Ayrımcılık, örgüt üyelerini kategorilere ayırarak eşitlik ilkesine aykırı olabilecektir. Dolayısıyla entegrasyon kapsamında tüm silah bırakan örgüt üyeleri eşit haklara ve hukuki korumalara sahip olmalıdır. Silahlı çatışmalar, kolektif zarar sonuçlarıyla bireysel suçların konusu yapılamayacağından entegrasyon süreci de kolektif çatışma bağlamında cezai sorumluluk yerine toplumsal entegrasyon ve barışa katılım esasıyla yürütülmelidir. Bu nedenle, örgüt üyelerinin örgüt içindeki pozisyonuna veya bireysel suç işleyip işlememelerine göre ayırım yapılması, kolektif yaklaşıma da uygun olmayacaktır. Zira 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu 6.maddesinde örgüt üyesi "bir suç örgütünü kuran, yöneten, örgüte katılan veya örgüt adına diğerleriyle birlikte veya tek başına suç işleyen kişi" olarak tanımlanmıştır.

BM Entegrasyon Standartları ile Barış ve DDR Standartları, entegrasyon süreçlerinde bireysel cezalandırmadan ziyade, barışa katılım ve hak temelli mekanizmaların öncelenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrımcı uygulamalar, sürecin uluslararası standartlarla uyumunu zedeleyebileceğinden toplumsal güveni ve uluslararası kamuoyu desteği de azaltabilecektir.

Ayrıca ayırım yapılması durumunda örgüt yöneticileri veya belirli gruplar siyasi haklardan mahrum kalabileceğinden bu, demokratik temsil ve siyasal katılımın güvence altına alınması ilkesine aykırı olacaktır. Entegrasyon, tüm tarafların eşit şekilde demokratik sürece katılımını sağlayacak hukuki çerçeve sunmalıdır.

Silah bırakan örgüt üyeleri arasında hiyerarşik veya suç işleyip işlememeye dayalı ayırım yapılmaması, entegrasyon sürecinin: toplumsal barış, eşitlik ve hukuki belirlilik, kolektif çatışma yaklaşımı, demokratik katılım ve hak temelli mekanizmalar esaslarına uygun olarak yürütülmesini sağlayacaktır. Ayırım yapılması, sürecin hukuki meşruiyetini ve toplumsal etkisini azaltma tehlikesi taşıdığından entegrasyon sürecinden beklenen amaca uygun olmayacaktır.

2.4. AİHM Kararları ve Umut Hakkı Bağlamında Değerlendirme

Entegrasyon sürecinde silah bırakan örgüt üyeleri, tamamen cezalandırılmak yerine toplumsal entegrasyon ve barışa katılım odaklı bir hukuki çerçevede değerlendirilmek istense de hali hazırda PKK ile bağlantılı yargılamalardan tutuklu veya hükümlü olan kişiler yönünden de özel bir düzenleme yapılması gerekmektedir. Özellikle de hükümlü olanların ceza infaz süreçlerinin yeniden gözden geçirilmesi ve tahliye edilmeleri yönünde hukuki düzenleme ile entegrasyon sürecinin PKK ile bağlantılı her dosya için uygulanabilirliği sağlanmalıdır. Bu süreç, hem mevcut Türk Ceza Hukuku hem de entegrasyon ilkeleri açısından dikkatle ele alınmalıdır.

Ceza infaz süreçleri, Ceza Muhakemeleri Kanunu ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun hükümlerine göre yürütülmekte ise de entegrasyon kapsamında özel ve geçici idari düzenlemeler ile infaz süreleri ve yöntemlerinin uyarlanabilirliği mümkündür. Cezai sorumluluğun onarıcı adalet çerçevesinde dönüştürülmesi yaklaşımına göre, hali hazırda hükümlü bulunan örgüt üyelerinin cezai sorumlulukları ve infaz süreçleri onarıcı adalet ilkeleri ve uluslararası hukuk normları çerçevesinde yeniden düzenlenebilir. Bu yaklaşım, toplumsal barışın ve demokratik katılımın korunmasını sağlayacaktır. (BM Barış ve DDR Standartları 2006)

Silah bırakma iradesi gösteren örgüt üyeleri için, ceza infazının koşullu tahliye veya süreli izleme mekanizmalarıyla yürütülmesi mümkündür. Böylece bireyler toplumla bütünleşirken başkaca suçların tarafı olmaları da engellenebilir. Ayrıca ceza infaz sürecinde, örgüt üyelerinin kişisel güvenliği, kimlik bilgileri ve entegrasyon hakları korunmalıdır. Ceza infaz sürecine tabi olan örgüt üyeleri, demokratik temsil ve barışın kalıcılığı açısından entegrasyon kapsamında siyasal haklarını kullanmaya devam edebilmelidir.

Uluslararası hukuk perspektifi AİHS ve BM Sözleşmeleri, örgüt üyelerinin ceza infazı sırasında insan haklarına uygun muamele görmesini öngörmektedir. Özellikle umut hakkı ve AİHM içtihatları (Öcalan/Türkiye, 2014), infaz sürecinde hak temelli uygulamaların zorunlu olduğunu göstermiş, 18.03.2014 tarihli Öcalan/Türkiye ihlal kararı gereği Türkiye'nin umut hakkı konusunda uluslararası standartlara uygun düzenleme yapması gerektiği vurgulanmıştır.

Ceza muhakemesinin amacına hizmet edecek düzenlemelerden faydalanma hakkının kişilere tanınmaması yani yasal mevzuatta buna ilişkin düzenlemelere yer verilmemesi kişinin ilk andan itibaren insanlık dışı muameleye maruz kalarak işkence yasağının ihlal edilmesine sebep olmaktadır. Ceza infazının insan onuruna aykırı olmaması, mahpus yaşamının özgür yaşamla farkının en aza indirilmesi, ömür boyu infaz şeklinde tahliyeyi engelleyen düzenlemeler yerine serbest kalacağına dair böyle bir haktan yararlanacağını bileceği, infaz süresince bu sürelerin yeniden gözden geçirileceğine dair usuli güvenceler içeren düzenlemeler gerekmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Öcalan/Türkiye kararında vurgulanan umut hakkı, müebbet hapis cezalarının mutlak biçimde uygulanmasının insan onuruyla bağdaşmadığını ortaya koymuştur. Türkiye'nin AİHS denetim sistemine dahil olması ve AİHM kararlarını bağlayıcı olarak kabul etmesi, iç hukukta bu kararlara uygun düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu karar, entegrasyon süreci bağlamında ceza hukukunun mutlak cezalandırma anlayışından uzaklaşması gerektiğini göstermekte; onarıcı adalet ve yeniden entegrasyona ilişkin esaslı düzenlemelerin anayasal ve uluslararası hukuk bakımından meşru bir zemin oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple entegrasyon süreci sonrası ceza infaz süreci, entegrasyon ilkeleri ile uyumlu bir şekilde yürütülmelidir. Suç, ceza ve kişi ayrımı yapılmaksızın insan onuruna uygun bir infaz modeli benimsenerek AİHM'in umut hakkına yönelik içtihadı doğrultusunda infaza ilişkin düzenleme yapılmalıdır.

3. BÖLÜM

TERÖRLE MÜCADELE KANUNU ve ENTEGRASYON SÜRECİ ADALETİ

Terörle Mücadele Kanunu (TMK), terör suçlarını önleme ve cezalandırma amacı gütmektedir. Entegrasyon süreci ise barışa katılım, hakikat ve onarım temelli olup, cezalandırıcı yaklaşımdan ziyade toplumsal uzlaşuya odaklanmalıdır. Terörle Mücadele Kanunu kolluk ve yargıya olağanüstü yetkiler vererek; gözaltı süreleri, koruma tedbirlerinin uygulanması, soruşturma ve kovuşturma yöntemleri gibi temel hususlarda sıkı ve kısıtlayıcı hükümler içermektedir. Bu durum, silah bırakan örgüt üyelerinin entegrasyonuna olumsuz anlamda etki ederek AİHS ile Anayasa'nın hukuk devleti ve masumiyet karinesi ilkeleri ile uyumsuzluk yaratabilecektir. Ayrıca TMK'nin, süreklilik ve genel uygulanabilirlik prensibi ile hazırlanmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda TMK'nin katı hükümleriyle; entegrasyonun istisnai ve özel hukuki bir rejim öngörmesine dair esnekliği sağlamak mümkün olmayacaktır.

Terörle Mücadele Kanunu, geniş ve belirsiz suç tanımlarıyla ifade özgürlüğü, örgütlenme hakkı ve adil yargılanma hakkını sınırlamaktadır. Entegrasyon sürecinin öngördüğü barışa katılım ve onarıcı adalet yaklaşımıyla TMK uygulamaları hukuken örtüşmemektedir. Silah bırakan örgüt üyelerinin demokratik hayata yeniden entegrasyonu, TMK'nin mevcut hali ile engellenmektedir. Ancak TMK'de yapılacak değişiklik, barış sürecine katılım iradesi gösteren kişilerin cezai yaptırımlara maruz kalmasını engelleyerek sürecin devamlılığını artıracaktır.

Ya da TMK kapsamı daraltılarak sınırlı ve ölçülü şekilde uygulama alanı ile entegrasyon sürecinin olağan ceza hukuku rejimi arasında normatif süreklilik sağlanabilir. Yine de asıl olan bu sürecin Terörle Mücadele Kanunu'nun tamamen kaldırılmasına uygun bir zemin taşınması durumunda TMK'nin ilga edilmesidir.

3.1. Terörle Mücadele Kanunu'nun Ceza Hukukundaki Yeri ve Entegrasyon Sürecine Uygunsuzluğu

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu (TMK), olağan ceza hukuku rejiminden sapma teşkil eden özel bir ceza normu niteliğindedir. Kanun, terör suçlarını tanımlamakla kalmayıp; soruşturma, kovuşturma ve infaz aşamalarında da istisnai düzenlemeler öngörmektedir. Bu yönüyle TMK, klasik ceza hukuku ilkeleri olan kusur ilkesi, orantılılık, son çare (ultima ratio) ve cezanın bireyselleştirilmesi ilkeleri bakımından sürekli tartışma konusu olmuştur. Yargıtay uygulamasında da TMK'nın geniş yorumlandığı; özellikle örgüt üyeliği ve örgüte yardım suçlarında, fiilin ağırlığı ile uygulanan ceza arasında ölçsüzlük doğuran kararların verildiği görülmektedir.

Özellikle ifade özgürlüğü, örgütlenme ve adil yargılanma hakkı bakımından hem AYM hem de AİHM kararlarında sıkça eleştirilmiştir. Kanunun geniş ve belirsiz tanımları, kolluk ve yargı uygulamalarında keyfiliğe yol açmakta; demokratik hukuk devleti ilkesi ile çatışmaktadır. TMK'nın mevcut hali, entegrasyon süreci kapsamında öngörülen barışa katılım ve onarıcı adalet yaklaşımıyla uyumsuzdur. Silah bırakan örgüt üyelerinin demokratik hayata entegrasyonu, TMK'nın yürürlükte kalması durumunda hukuki engellerle karşılaşılacaktır.

Terörle Mücadele Kanunu'nun terör tanımı başlıklı 1.maddesi "Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte üye kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir."

Terörle Mücadele Kanunu'nun terör suçlusu başlıklı 2.maddesi "Birinci maddede belirlenen amaçlara ulaşmak için meydana getirilmiş örgütlerin üyesi olup da, bu amaçlar doğrultusunda diğerleri ile beraber veya tek başına suç işleyen veya amaçlanan suçu işlemese dahi örgütlerin üyesi olan kişi terör suçludur. Terör örgütüne üye olmasa dahi örgüt adına suç işleyenler de terör suçlusu sayılır."

Terörle Mücadele Kanunu'nun açıklama ve yayma başlıklı 6/2.maddesi "Terör örgütlerinin; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösteren veya öven ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik eden bildiri veya açıklamalarını basanlar veya yayınlayanlar bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."

Terörle Mücadele Kanunu'nun terör örgütleri başlıklı 7/1.maddesi "Cebir ve şiddet kullanılarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemleriyle, 1 inci maddede belirtilen amaçlara yönelik olarak suç işlemek üzere, terör örgütü kuranlar, yönetenler ile bu örgüte üye olanlar Türk Ceza Kanununun 314 üncü maddesi hükümlerine göre cezalandırılır. Örgütün faaliyetini düzenleyenler de örgütün yöneticisi olarak cezalandırılır."

Terörle Mücadele Kanunu’nun terör örgütleri başlıklı 7/2.maddesi “Terör örgütünün; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasını yapan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suçun basın ve yayın yolu ile işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır. Ayrıca, basın ve yayın organlarının suçun işlenmesine iştirak etmemiş olan yayın sorumluları hakkında da bin günden beş bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur. (Ek cümle:17/10/2019-7188/13 md.) Haber verme sınırlarını aşmayan veya eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz.”

Terörle Mücadele Kanunu’nun koşullu salıverilme başlıklı 17.maddesi “Bu Kanun kapsamına giren suçlardan mahkûm olanlar hakkında, koşullu salıverilme ve denetimli serbestlik tedbirinin uygulanması bakımından 13/12/2004 tarihli ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 107 nci maddesinin dördüncü fıkrası ile 108 inci maddesi hükümleri uygulanır. (Ek cümle:14/4/2020-7242/65 md.) Ancak, süreli hapis cezaları bakımından düzenlenen koşullu salıverilme oranı, dörtte üç olarak uygulanır. Tutuklu veya hükümlü iken firar veya ayaklanma suçundan mahkûm edilmiş bulunanlar ile disiplin cezası olarak üç defa hücre hapsi cezası almış olanlar, bu disiplin cezaları kaldırılmış olsa bile şartla salıverilmeden yararlanamazlar. Bu Kanun kapsamına giren suçlardan mahkûm olanlar, hükümlerinin kesinleşme tarihinden sonra bu Kanunun kapsamına giren bir suç işlemeleri halinde, şartla salıverilmeden yararlanamazlar. Ölüm cezaları, 14/7/2004 tarihli ve 5218 sayılı Kanunun 1 inci maddesi ile değişik 3/8/2002 tarihli ve 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunla müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülen terör suçluları ile ölüm cezaları ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülen veya ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına mahkûm olan terör suçluları koşullu salıverilme hükümlerinden yararlanamaz.

Bunlar hakkında ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası ölünceye kadar devam eder.”

Terörle Mücadele Kanunu’nun geçici 19.maddesi “Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren dört yıl süreyle; 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar veya örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlar bakımından:

a) Gözaltı süresi, yakalama yerine en yakın hâkim veya mahkemeye gönderilmesi için zorunlu süre hariç, yakalama anından itibaren kırk sekiz saati, toplu olarak işlenen suçlarda dört günü geçemez. Delillerin toplanmasındaki güçlük veya dosyanın kapsamlı olması nedeniyle gözaltı süresi, birinci cümlede belirtilen sürelerle bağlı kalmak kaydıyla, en fazla iki defa uzatılabilir. Gözaltı süresinin uzatılmasına ilişkin karar, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine yakalanan kişi dinlenilmek suretiyle hâkim tarafından verilir. Yakalama emri üzerine yakalanan kişi hakkında da bu bent hükümleri uygulanır.

b) Şüphelinin aynı olayla ilgili olarak yeniden ifadesinin alınması ihtiyacı ortaya çıktığında bu işlem, Cumhuriyet savcısı veya Cumhuriyet savcısının yazılı emri üzerine kolluk tarafından yapılabilir.”

TMK’nin yukarıda sayılan hükümleri entegrasyon süreci sürecinde uygulama alanı bulmamalıdır zira TMK fiilen silahlı çatışmanın sürdüğü olağanüstü güvenlik koşulları esas alınarak hazırlanmış bir kanundur. Ancak çatışmanın sona erdiği, silahlı örgütün feshedildiği ve şiddetin açık biçimde reddedildiği bir entegrasyon döneminde, TMK’nin olağan uygulama alanı hukuki ve meşru temelini büyük ölçüde yitirmektedir.

Bu nedenle entegrasyon süreci bağlamında, TMK'nin amaç, zaman ve orantılılık bakımından yeniden değerlendirilmesi zorunludur. Çatışma sonrası dönemde TMK'nin geniş uygulaması, barış sürecini zedeleyici ve demokratikleşme hedefiyle çelişen sonuçlar doğurabilecektir.

TMK'nin olağan hukuk düzeni içinde daraltılması veya belirli hükümlerinin ilga edilmesi, entegrasyon sürecinin ve barış sürecinin korunması açısından kritik bir adımdır. Bu değişiklik, hem demokratik katılımı güvence altına alacak, hem de barış sürecine katılım iradesi gösterenlerin cezai yaptırımlara maruz kalmasını engelleyecektir.

3.2. TMK – Entegrasyon Süreci – Ölçülülük İlişkisi

AİHS (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) ve AİHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) içtihatları çerçevesinde, cezai yaptırımların belirlilik, ölçülülük ve demokratik toplum gerekleri ile uyumlu olması gerekmektedir. Bu sebeple entegrasyon sürecinin TMK ve TCK hükümleri bakımından ölçülü uygulanıp uygulanmayacağı sorunu ortaya çıkmaktadır.

3.2.1. Ölçülülük İlkesinin Ceza Hukukundaki Konumu

Ölçülülük ilkesi, Anayasa'nın 13. maddesi kapsamında temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında olduğu kadar, ceza hukukunda da cezalandırmanın meşruiyetini belirleyen temel bir ilkedir. Ceza yaptırımı, ancak zorunlu, elverişli ve orantılı olduğu ölçüde hukuk devleti ilkesine uygun kabul edilebilir.

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru kararlarında ölçülülük ilkesini; ceza normlarının uygulanmasında fiilin ağırlığı ile yaptırım arasındaki denge üzerinden değerlendirmektedir.

3.2.2. TMK Uygulamalarında Ölçülülük Sorunu

TMK kapsamında verilen mahkumiyet kararlarında, özellikle: örgüt üyeliği, örgüte yardım ve propaganda suçları bakımından, fiilin somut tehlikeliliği ile uygulanan ceza arasında ölçüsüzlük olduğu yönünde ciddi eleştiriler bulunmaktadır. AYM’de birçok kararında, TMK uygulamalarının ifade özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı bakımından ihlal oluşturduğunu tespit etmiştir.

TMK’nin bazı hükümleri, ölçülülük ilkesine aykırı olarak geniş yetkiler vermekte ve bireysel cezalandırma yerine toplumsal barışın tesis edilmesini engellemektedir. Bu durum, TMK’nin çatışma sonrası dönemde aynı yoğunlukla uygulanmasının ölçülülük ilkesine aykırı sonuçlar doğuracağını göstermektedir.

3.2.3. Entegrasyon Süreci Bağlamında Ölçülülüğün Yeniden Yorumu

Entegrasyon sürecinde ölçülülük ilkesi, bireysel fiil-ceza dengesi ile birlikte toplumsal barışın korunması, çatışmanın tekrarının önlenmesi ve demokratik entegrasyon hedeflerini de içeren geniş bir perspektifle ele alınmalıdır.

TCK 220/7. maddesinde “Örgüt içindeki hiyerarşik yapıya dahil olmamakla birlikte, örgüte bilerek ve isteyerek yardım eden kişi, örgüt üyesi olarak cezalandırılır. Örgüt üyeliğinden dolayı verilecek ceza, yapılan yardımın niteliğine göre üçte birine kadar indirilebilir.”

TCK silahlı örgüt başlıklı 314.maddesi “Bu kısmın dördüncü ve beşinci bölümlerinde yer alan suçları işlemek amacıyla, silahlı örgüt kuran veya yöneten kişi, on yıldan onbeş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Birinci fıkrada tanımlanan örgüte üye olanlara, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası verilir.

(3) (Ek:2/3/2024-7499/11 md.)^[115] (iptal fıkra: Anayasa Mahkemesinin 5/11/2024 Tarihli ve E.:2024/81, K.:2024/189 Sayılı Kararı ile)

(4) Suç işlemek amacıyla örgüt kurma suçuna ilişkin diğer hükümler, bu suç açısından aynen uygulanır.”

Yukarıda anılan ve hali hazırda PKK ile bağlantılı olarak bu suçlar kapsamında hükmü kesinleşen veya bu suçlar kapsamında yargılamasına devam edilen dosyalarda entegrasyon süreci ne uygun olarak düşme kararları verilmesi, tutuklu ve hükümlü olanların tahliye edilmesi bu bağlamda TMK’ye dayalı cezai yaptırımların askıya alınması, dönüştürülmesi ve onarıcı adalet mekanizmalarına bağlanması ölçülülük ilkesinin entegrasyon sürecikoşullarına uygun bir yorumu olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, genel eleştirilerin aksine hukuk devletinden sapma veya cezasızlık ortamı yaratma anlamına gelmektedir; aksine ceza hukukunun barış dönemine uyarlanması sonucunu doğuracağından entegrasyonun somut bir örneği olarak toplumda güven sağlayıcı bir adım olarak değerlendirilecektir.

4. BÖLÜM

ENTEGRASYON SÜRECİNE DAYALI ÖZEL HUKUK REJİMİ ÖNERİSİ

Entegrasyon süreci için ideal olan özel ve süreli bir yasa çıkarılmasıdır. Ancak, yasal sürecin uzaması veya yasa yapım süreçlerinin tamamlanmaması durumunda elzem ve acil konularda adımlar atılarak hızla bir uygulama alanı yaratılması mümkündür. Bu adımlar, sürecin devamlılığını sağlamak ve barışa katılımı teşvik etmek açısından kritik öneme sahip olacaktır.

Bununla birlikte eğitim, meslek edindirme, sağlığa erişim ve psikososyal destek programları valilikler, belediyeler ve ilgili bakanlıklar aracılığıyla uygulanabilir; bu programlarla, toplumsal entegrasyon hızlandırılarak sürece yönelik toplumda güven duygusu pekiştirilmiş olacaktır. Bunlarla birlikte yerel ve ülke düzeyinde yapılabilecekler, oluşturulabilecek komisyonlar ve yürütülecek programların belirlenmesi gerekmektedir.

Öncelikli olarak yerel barış izleme kurulları veya hakikat komisyonları diye adlandırılabilir yerel düzeyde kent veya bölge bazında çalışmalar yürütülmelidir. Entegrasyon için yapılacak yasal düzenleme beklenmeden Valilikler ve Belediyeler bünyesinde hakikat, onarım ve barış izleme komisyonları kurulmalıdır.

Bu komisyonlar toplumsal olayları, hak ihlallerini ve entegrasyon sürecini takip edip raporlayarak; yürütülecek politikalar için tavsiye niteliğinde kararlar alabilmelidir.

Siyasal katılımın teşviki için silah bırakan örgüt üyelerinin ve daha önceden benzer suçlamalarla kamu haklarından kısıtlanmış olanların parti üyeliği ve siyasi faaliyetlere katılımı desteklenmeli; siyasi hakların güvence altına alınması sağlanabilmelidir. Toplumsal entegrasyonun sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için silah bırakan örgüt üyelerinin güvenliği ve kimlik bilgilerinin korunması yönünden de idari tedbirler alınmalı; geçici güvenlik protokolleri ile olası saldırı girişimleri önlenmelidir.

Dünya deneyimlerinde olduğu gibi uluslararası iş birliği ve gözlem süreçleri yürütülmelidir. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapılarak, süreci idari mekanizmalarla yürütülen aşamaları uluslararası standartlara uygun hale getirilerek sürece meşruiyet kazandırılmalıdır.

Silahlı çatışmanın sona erdiği olağanüstü döneme özgü olarak öngörülen hukuki rejim insan haklarının korunmasını sağlamalı ve demokratik katılımı güvence altına almalıdır. Silahlı çatışmaların sona ermesiyle silah bırakan örgütün faaliyetlerini demokratik bir zemine çekme iradesi karşısında seçme ve seçilme hakkı, siyasi faaliyet ve parti üyeliği gibi haklar engellenmemeli, demokratik temsil güçlendirilmelidir. Siyasi alanda taraflara yer açılması, hakikat, onarım ve toplumsal hafıza komisyonlarının kurulması, uluslararası işbirliğinin artırılması demokratikleşme sürecinin kabul edilebilirliğini artıracaktır.

4.1. Entegrasyon Sürecine Özgü Kanunun Gerekliliği

Negatif barış, çatışmanın fiziksel şiddet boyutunun sona ermesini ifade eder; ancak toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunların çözülmediği durumlarda barış kırılganlığı devam edeceğinden pozitif barışın eşitlik, demokrasi ve toplumsal entegrasyon gibi yapısal düzenlemelerine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu sebeple entegrasyon süreci, Türkiye bağlamında silahlı çatışmanın sona erdirilmesi sonrasında negatif barışın pozitif barışa evrilmesini sağlayacak araç olarak kullanılmalıdır.

Negatif barışın pozitif barışa dönüşmesi için entegrasyon süreci, sadece çatışmayı sonlandırmakla kalmamalı; hukuki, siyasi ve toplumsal yapıları dönüştüren kapsamlı adımlar içermelidir. Toplumsal entegrasyon ve hak temelli mekanizmalar, barışın kalıcılığını sağlayacaktır. Siyasal katılım ve eşitlik ilkeleri ile adil yargılanma hakkı ve umut hakkı bağlamında yeni bir infaz düzenlemesi demokratik hukuk devletinin güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

Hazırlanacak kanun, olağan ceza hukuku rejimini ilga etmeyen; ancak belirli bir zaman dilimi ve barış süreciyle sınırlı olarak uygulanan özel ve istisnai bir hukuk rejimi niteliği taşımalıdır. Barış sürecine özgü istisnai hukuk rejiminin gerekliliği silah bırakan örgüt üyelerinin demokratik yaşama katılım ve toplumsal entegrasyon haklarından yararlanmasının önünü açacaktır. Toplumsal entegrasyonun diğer bir parçası olan hakikat ve onarım mekanizmaları içinde toplumsal hafıza projeleri ile geçmişte yaşanan hak ihlallerinin tanınması mağdurların onarımı ve toplumun geçmişle yüzleşmesi, adalet ve güveni güçlendirecektir.

Entegrasyon sürecine katılan tüm tarafların korunması; tehdit ve saldırı eylemlerine karşı güvenlik garantilerinin sağlanması, kişilerin kendilerini özgürce ifade edebileceği bir demokratik ortamın sağlanması toplumsal güvenin ve barışın kalıcılığının ön koşuludur. Ceza infaz süreçlerinin, silah bırakan örgüt üyelerinin topluma yeniden entegrasyonunu engellemeyecek şekilde düzenlenmesi; koşullu tahliye, denetimli serbestlik, eğitim ve psikososyal destek programlarının infaz sürecinden itibaren uygulanabilir olması gerekmektedir.

Silah bırakan örgüt üyeleri arasında hiyerarşi, yönetici-üye olma farklılığı, cinsiyet veya suç işleme veya işlememe geçmişine göre ayırım yapılmaması da entegrasyon süreci sürecinin önemli bir aşamasıdır. Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve AIHM standartlarına uygun uygulamaların benimsenmesi entegrasyon süreçlerinde uluslararası meşruiyetin kazandırılması, toplumsal barış ve eşitlik ilkelerinin korunması, pozitif barış için zorunludur.

Silahlı örgütün kendisini feshetmesi dolayısıyla, şiddet içeren yöntemleri kesin olarak reddettiğini ve demokratik toplumsal yaşama katılma iradesini beyan eden kişilerin yararlanacağı bir yöntemle hazırlanacak olan entegrasyon sürecine özgü kanunda; örgüt faaliyeti nedeniyle hakkında soruşturma veya kovuşturma devam eden; haklarındaki hüküm kesinleşmiş olanlar için de öngörülen entegrasyon süreci ve barışa katılım ilkeleri dikkate alınmalı devam eden yargılamalardan düşme kararı verilmesine yönelik yasal düzenleme içermelidir.

Devam eden yargılamalarda düşme kararı verilmesi ve infazların sona erdirilmesi, çıkarılacak olan entegrasyon sürecine özgü kanunda bir düzenleme olarak yer alması kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırılık teşkil etmediği gibi yargı yetkisini de sınırlayan bir düzenleme içermemektedir. Bu durum toplumsal entegrasyonun hukuki sonuçlarının normatif olarak yeniden belirlenmesinin bir ayağıdır.

4.2. Kadınların Toplumsal Entegrasyonuna İlişkin Özgün Hususlar

Silahlı çatışma süreçlerinde kadınlar, çatışmanın tarafı olmakla birlikte toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, yapısal eşitsizlik ve çoklu ihlal biçimlerine maruz kalan bireyler olarak sürecin özgün bir öznesi konumundadır. Bu nedenle entegrasyon sürecine dayalı entegrasyon politikalarının, kadın örgüt üyeleri bakımından özgün bir yaklaşım benimsemesi zorunludur.

Kadınların çatışma sonrası toplumsal ve siyasal hayata yeniden katılımı, toplumsal barışın sürdürülebilirliği açısından kritik önemdedir. Bu sebeple kadın örgüt üyelerinin çatışma sonrası dönemde olağan ceza hukuku araçlarıyla değerlendirilmesi, hem eşitlik ilkesine hem de entegrasyon sürecinin onarıcı niteliğine aykırı sonuçlar doğurabilecektir.

Kadınların kişisel verilerinin gizlenmesi, siyasette temsilinin artırılması, çalışma hayatına aktif katılımı, eğitim ve sağlığa erişim hakkı, siyasal ve kültürel hakları güvenlik garantileri ile desteklenmelidir.

Entegrasyon sürecinin olumlu yönde ilerleyebilmesi için kadınlar toplumsal hafıza ve hakikat süreçlerine dahil edilmelidir. Bu çalışmalarda, kadınların yaşadığı ihlallerin özel olarak ele alınması ve kadın tanıklıklarının görünür kılınması, toplumsal hafızanın inşası bakımından hayati önemdedir. Kadınların dinlenen, tanıklığına başvurulmuş konumdan ziyade karar alma süreçlerine katılan aktörler olarak konumlandırılması barış sürecinin meşruiyetini artıracak ve barışın yeniden inşasında kurucu bir unsur olarak yer almalarını sağlayacaktır.

Entegrasyon süreci, bir yönüyle de çatışmanın ortaya çıkardığı yapısal eşitsizliklerin giderilmesini amaçlamaktadır.

Bu nedenle kadın örgüt üyelerinin entegrasyonu sürecinde toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın tanınması, kadınların yaşadığı özgün ihlallerin görünür kılınması, entegrasyon politikalarının kadınların ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesi hukuk devleti ve eşitlik ilkelerinin gereği olarak kabul edilmelidir.

Kadınların çatışma sürecindeki rolleri zorlayıcı koşullar altında gerçekleşebilmektedir. Bu durum, ceza entegrasyon süreci bağlamında, kadın örgüt üyeleri açısından cezai yaptırımların askıya alınması, süreci kadınlar yönünden onarıcı adalet mekanizmalarına yönlendirme ve toplumsal yeniden entegrasyonu esas alan alternatif hukuki sonuçlar ölçülülük ve orantılılık ilkeleriyle daha uyumlu olacaktır.

Kadın örgüt üyelerinin toplumsal entegrasyonu, ceza hukuku alanıyla sınırlı kalmadan sosyal politika ve insan hakları perspektifiyle de ele alınmalıdır. Bu kapsamda özel hukuk rejimi içinde psikososyal destek ve travma odaklı rehabilitasyon programları, mesleki eğitim ve meslek edinme programlarında kadınlara öncelik tanınması, kadınlar için bakım, sağlık ve eğitim destekleri, kadınlara yönelik şiddetten korunma ve güvenlik mekanizmaları ile kadınların yerel ve ulusal siyasal süreçlere katılımını teşvik eden düzenlemeler entegrasyonun onarıcı ve kapsayıcı niteliğinin somut bir yansıması olacaktır.

Anayasa'nın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesi, kadınlar lehine alınacak pozitif ayrımcılık düzenlemelerini açıkça meşru kılmaktadır. Bu bağlamda, kadın örgüt üyelerine yönelik özel entegrasyon tedbirleri, eşitlik ilkesine aykırılık değil; bilakis eşitliğin fiilen sağlanmasının bir aracı olarak değerlendirilmelidir.

5. BÖLÜM

ENTEGRASYON DÖNEMİ ARDINDAN DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ

Entegrasyon süreci, silahlı çatışmanın sona erdirilmesi ve toplumsal barışın tesis edilmesi bakımından zorunlu bir ara rejim niteliği taşımakla birlikte, kalıcı ve olağan bir hukuk düzeni kurma amacı gütmemektedir. Bu yönüyle entegrasyon süreci, demokratik hukuk devletine dönüş sürecinin başlangıç aşaması olarak değerlendirilmelidir. Zira barışın kalıcı hale gelebilmesi, ancak entegrasyon sürecini takip eden dönemde kapsamlı bir demokratikleşme ve hukukun üstünlüğü programının hayata geçirilmesiyle mümkündür.

Bu bağlamda, entegrasyon sürecinin tamamlanmasının ardından Türkiye’de demokratikleşme adına hukuken atılması gereken adımlar, yalnızca ceza hukuku alanıyla sınırlı olmayıp; anayasa hukuku, idare hukuku ve temel haklar rejimini kapsayan bütüncül bir reform sürecini gerekli kılmaktadır.

5.1. Olağan Hukuk Rejimine Dönüş ve Olağanüstü Normların Tasfiyesi

Demokratikleşmenin ilk ve zorunlu adımı, olağanüstü dönemlerde kabul edilen ve geçici nitelik taşıması gereken hukuki düzenlemelerin tasfiye edilmesidir. Entegrasyon sürecine özgü istisnai normların kalıcı hale gelmesi, demokratik siyasal düzenin yeniden inşasını engelleyecektir. Bu kapsamda; entegrasyon süreci boyunca askıya alınan olağan ceza hukuku hükümlerinin gözden geçirildikten sonra yeniden işler hale getirilmesi, olağanüstü güvenlik gerekçeleriyle kabul edilen kanun ve uygulamaların kaldırılması, istisnai yetkilere dayalı idari ve yargısal mekanizmaların sona erdirilmesi hukuki normalleşmenin temel unsurları olacaktır.

5.1.1. Temel Hak ve Özgürlüklerin Güçlendirilmesi

Demokratikleşme sürecinin merkezinde, temel hak ve özgürlüklerin etkin biçimde korunması yer almaktadır. Özellikle ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile siyasal katılım hakkı, çatışma sonrası dönemde demokratik toplum düzeninin yeniden inşası bakımından hayati önemdedir.

Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları bu haklara yönelik sınırlamaların zorunlu, ölçülü ve demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olması gerektiğini istikrarlı biçimde vurgulamaktadır. Bu nedenle demokratikleşme sürecinde, temel hakları sınırlayan yasal düzenlemelerin ve uygulamaların AYM ve AİHM içtihatlarıyla uyumlu hale getirilmesi zorunludur.

5.1.2. Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığının Güvence Altına Alınması

Demokratik hukuk devletinin vazgeçilmez unsurlarından biri, bağımsız ve tarafsız bir yargı sistemidir. Entegrasyon sürecinin ardından, yargının olağan işleyişine tam anlamıyla dönebilmesi için; hakim ve savcılarının görev güvencesinin güçlendirilmesi, yargının yürütme karşısında kurumsal bağımsızlığının sağlanması, özel yetkili veya istisnai yargı mekanizmalarının tasfiyesi gerekmektedir. Bu adımlar, bireysel adil yargılanma hakkının korunması ile birlikte toplumsal barışın kalıcılığı açısından da zorunludur.

5.1.3. Siyasal Katılım ve Temsilde Adaletin Sağlanması

Demokratikleşme süreci, siyasal alanın tüm toplumsal kesimlere açık hale gelmesini gerektirir. Entegrasyon sürecinin tamamlanmasının ardından; seçme ve seçilme hakkına yönelik kısıtlamaların kaldırılması, siyasi parti kapatma ve siyaset yasaklarının dar yorumlanması, siyasal faaliyetler üzerindeki idari ve cezai baskıların kaldırılması; temsilde adalet ilkesinin güçlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu bağlamda siyasal katılım toplumsal barışın ve demokratik uzlaşının kurucu unsuru olarak değerlendirilmelidir.

5.1.4. Hakikat, Hafıza ve Kurumsal Reform İlişkisi

Demokratikleşme, geçmişle yüzleşmeden ve kurumsal reformlar gerçekleştirilmeden tamamlanamayacağından hakikatle yüzleşme faaliyetleri sonucunda ortaya konulacak bulgular, geçmiş ihlallerin tespiti yanında güvenlik, yargı ve kamu yönetimi alanlarında yapılacak reformlar için yol gösterici nitelik taşıyacaktır. Bu yönüyle demokratikleşme süreci, entegrasyon sürecinin bulgularını dikkate alan, öğrenen ve dönüştürücü bir hukuk düzeni kurmayı amaçlamalıdır.

Bu hususta TBMM bünyesinde barolar, insan hakları savunucuları, sivil toplum örgütleri ve mağdur temsilcilerinden oluşan komisyonlar kurulmalıdır. Geçmiş yargılamaktan ziyade hakikati tanımak ve toplumsal uzlaşığı tesis etme bilinciyle sürecin toplumsal tanıklığı güçlendirilmelidir.

5.2. Entegrasyon Sürecinin Ardından Hukuki Adımlar

Entegrasyon sürecinin tamamlanmasının ardından, kalıcı demokratikleşmenin sağlanabilmesi için bazı yapısal sorunların anayasal düzeyde ele alınması gerekmektedir. Bu kapsamda öne çıkan başlıca başlıklar şunlar olmalıdır:

5.2.1. Temel Hakların Güçlendirilmesi

Anayasa'nın temel hak ve özgürlüklere ilişkin hükümleri özellikle sınırlama rejimi bakımından daha öngörülebilir ve dar yorumlanabilir hale getirilmelidir. AYM içtihadında sıklıkla vurgulanan belirlilik, ölçülülük ve demokratik toplum düzeninin gerekleri kriterlerinin anayasal metinde daha açık biçimde karşılık bulması, uygulamadaki keyfiliği azaltacaktır. Anayasa'da eşit vatandaşlık tanımının yapılması, dil ve kültürel hakların tanınması, anadilde eğitim hakkının sağlanması, seçme ve seçilme hakkının kısıtlanmasının önündeki engellerin kaldırılması gibi birçok hususta anayasal anlamda düzenleme yapılmalıdır.

5.2.2. Yargı Bağımsızlığına İlişkin Kurumsal Güvenceler

Demokratikleşmenin anayasal temellerinden biri, yargının yürütme karşısındaki kurumsal bağımsızlığıdır. AYM kararlarında da vurgulandığı üzere, yargı bağımsızlığı doğal hakim güvencesiyle birlikte yargının kurumsal yapısının siyasal etkilerden arındırılmasıyla mümkündür. Bu nedenle yargı organlarının oluşumu, görev güvencesi ve disiplin süreçleri anayasal güvence altına alınmalıdır.

5.2.3. Siyasal Katılım ve Temsilde Adaletin Anayasal Güvencesi

Entegrasyon sürecinin ardından demokratikleşmenin kalıcı olabilmesi, siyasal katılım kanallarının tüm toplumsal kesimlere açık olmasına bağlıdır. Seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma ve siyasal faaliyette bulunma hakkına ilişkin anayasal güvenceler güçlendirilerek olağanüstü dönem refleksleriyle getirilen sınırlamaların tekrar edilmesinin önüne geçilmelidir.

Demokratikleşme sürecinde bu alanlardaki yasal düzenlemeler, çoğulculuk ve temsilde adalet ilkeleri doğrultusunda yeniden ele alınmalıdır.

5.2.4. Terörle Mücadele Kanunu ve İlgili Ceza Normlarının Gözden Geçirilmesi

AYM ve AİHM içtihatlarında, Terörle Mücadele Kanunu'nun özellikle ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı bakımından ihlallere yol açtığına sıkça işaret edilmektedir. Bu nedenle TMK'nin kapsamının daraltılması, belirsiz ve geniş yorumlara açık hükümlerin yürürlükten kaldırılması demokratikleşmenin zorunlu bir adımıdır.

Toplumsal olaylara ilişkin dosyaların 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu kapsamında insanlığa karşı suç olarak kabul edilmesi, zamanaşımı sürelerinin uygulanmaması ve faillerin cezasız bırakılmaması için önemli bir adım olacaktır. Bununla birlikte TCK 216.maddesinde düzenlenen "halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama ile 122.maddesinde düzenlenen "nefret ve ayrımcılık" suçlarının etkin bir şekilde soruşturulması ve bu suçların işlenmesinin engellenmesi için pozitif adımlar atılması gerekmektedir.

Mevcut ceza hukuku ve infaz mevzuatı, uzun süreli tutukluluk, örgüt üyelerinin topluma entegrasyonu ve barış süreçleri bağlamında umut hakkını yeterince korumamaktadır. Umut hakkı, AİHM içtihadında, özellikle uzun süreli hapis veya silahlı örgütle bağlantılı yargılamalarda, mahpusun geleceğe dair yasal ve sosyal beklentilerinin korunması bakımından toplumsal entegrasyon ve bireysel hakların korunması ile doğrudan ilgili olduğundan cezanın ömür boyu hapiste geçirilmesini öngören düzenlemenin kaldırılması gerekmektedir.

5.3. Entegrasyon Süreci ve Demokratikleşme Sürekliliği

Entegrasyon süreci ile demokratikleşme arasında normatif ve kurumsal bir süreklilik bulunmaktadır. Entegrasyonun amacı, istisnai bir barış rejimi kurmak; demokratikleşmenin amacı ise bu rejimi olağan ve kalıcı bir hukuk düzenine dönüştürmektir. Bu nedenle demokratikleşme süreci, entegrasyon sürecinin ortaya koyduğu hakikat, onarım ve toplumsal hafıza bulgularını dikkate alan; insan hakları merkezli ve çoğulcu bir hukuk anlayışıyla şekillendirilmelidir.

Demokratikleşme sürecinde hukuki reformların yönünü belirleyecek en önemli kaynaklardan biri, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarıdır. Zira kişilerin uğramış olduğu hak ihlallerinin tespiti ile Anayasa Mahkemesinin norm denetimleri ile yapmış oldukları tespitler hem mevzuattaki yetersizlikleri hem de mevzuatın uygulanmasındaki yargısal sorunları tespit ettiğinden yasama ve yürütme organlarının pozitif yükümlülüklerine ne şekilde uyduklarını da gösterebilmektedir.

Bu bağlamda özellikle; ifade özgürlüğü alanında şiddet içermeyen düşünce açıklamalarının cezalandırılmaması, örgütlenme ve toplantı özgürlüğüne yönelik müdahalelerde zorunluluk ve orantılılık denetiminin güçlendirilmesi, adil yargılanma hakkı ve silahların eşitliği ilkelerinin etkin uygulanması, umut hakkı ve infaz rejimi bakımından insan onuruna uygun hukuk rejiminin benimsenmesi gerekmektedir. Bu reform alanları, entegrasyon sürecinin demokratik hukuk düzenine evrilmesini sağlayacaktır.

Türkiye mevzuatında entegrasyon süreci çerçevesinde istisnai ve özel hukuki düzenlemeler oluşturularak mevcut TCK, CMK ve TMK gibi kanunlar barış süreçleri ve demokratikleşme ile çatışan hükümler içerdiğinden çatışma sonrası özel süreçlere özgün geçici ve istisnai düzenlemelerle entegrasyon süreci hukuki güvence altına alınmalıdır.

6. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de uzun yıllardır devam eden silahlı çatışma süreci, toplumsal ve bireysel düzeyde çok boyutlu tahribatlar yaratmıştır. Bu süreç; yaşam hakkı ihlalleri, zorunlu göç, ekonomik kayıplar, demokratik katılımın aksamaması ve hukukun üstünlüğü alanında ciddi eksiklikler doğurmuştur. Silahlı çatışmaların sona ermesi, toplumun farklı kesimleri arasında güven ortamı oluşturduğundan demokratik katılımı güçlendirecek özellikle silah bırakan örgüt üyelerinin demokratik siyasete katılımı, onarıcı ve hak temelli bir anlayışla entegrasyon sürecinin yürütülmesi ile özel olarak kadın ve gençlerin siyasal ve toplumsal yaşama entegrasyonu, demokratik temsilin genişlemesine katkı sağlayacaktır.

Bununla birlikte toplumsal, siyasal ve hukuki yapıların barışa ve demokrasiye uygun şekilde yeniden kurulmasını amaçlayan bir uzlaşma politikasına ihtiyaç vardır. Negatif barışın pozitif barışa evrilmesi, yani silahlı çatışmanın sona ermesi sonrasında uzlaşmanın kurumsallaşması, toplumsal güven ve demokratikleşme açısından kritik öneme sahiptir.

Uzlaşma politikası, toplumsal entegrasyonu önceleyen entegrasyon sürecini hukuki ve toplumsal boyutlarıyla bütünleştiren kapsayıcı, hak temelli ve güvence sağlayan bir yaklaşım içermelidir. Toplumsal entegrasyon, siyasal katılım ve adalet mekanizmaları birbiriyle uyumlu olmalı; eşitlik ve kapsayıcılık ilkeleriyle, uzlaşmanın güvenilir ve kalıcı olması sağlanmalıdır.

Türkiye’de barışın kalıcılığı, demokratik hukuk devletinin güçlenmesi ve çatışmanın tekrarının önlenmesi için;

1 - Entegrasyon süreci hukuki güvence altına alınmalıdır. Onarıcı adalet yaklaşımı, cezalandırıcı adalete göre çatışma sonrası toplumun yeniden bütünleşmesini sağlamada daha etkili bir araçtır. Türkiye’de mevcut ceza hukuku mekanizmaları (etkin pişmanlık, şartlı salıverme vb.) toplumsal ve siyasal boyutu olan çatışmaların çözümü için yeterli değildir. Bu sebeple özel ve geçici hükümlerle, silahlı çatışmaya katılan örgüt üyelerinin toplumsal ve siyasal hayata entegrasyonunu sağlayacak şekilde özel bir Kanun çıkarılmalıdır. Cezai sorumluluğun ve cezai sonuçların onarıcı adalet esaslarına göre dönüştürülmesi ve bu yaklaşımla, hem Anayasa’nın hukuk devleti ve yargı bağımsızlığı ilkeleriyle uyumlu hem de toplumsal barışın gerekleriyle orantılı bir hukuki düzenleme olmalıdır.

- Bu vesileyle hazırlanacak Kanun; Suç ve cezanın şahsiliği ilkesi gereği bireysel kusur yerine kolektif onarım bağlamını esas almalıdır. Yani cezalandırma yerine toplumsal sonuçları öngörülerek yürütülecek bir entegrasyon süreci olduğundan hazırlanacak olan bu özel kanun hükümleri öncelikli ele alınmalıdır.
- PKK’nin silahlı ve siyasal sürecine dahil olmuş örgüt yöneticilerinin, üyelerinin ve genel olarak örgütle irtibatlı olanların (hakkında yargılama olsun veya olmasın fark etmeksizin); örgütün feshi ve silah bırakması sonrasında bu kişilerin demokratik ve toplumsal yaşama katılmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemeli, hukuki belirlilik ilkesi gereği örgüt üyesi, yöneticisi ve örgüte destek verenlere ilişkin tanımlamalar net yapılmalıdır.

Zira aksi durumda örgüte dair tanım yapılmadan kapsamın genişletilmesi, uygulamada keyfiliğe yol açabileceğinden hukuk devleti ilkesi gereği kimlerin yararlanabileceği konusunda entegrasyon süreci ve barışa katılım ilkeleri bakımından uygun bir yöntem belirlenmelidir.

- PKK'nin feshi sonrası PKK yöneticileri, üyeleri, PKK ile ilişkilendirilerek tutuklu veya hükümlü olanlar, PKK bağlantısı/iddiasıyla haklarında yargılama yürütülen kişiler ile yine bu bağlantı/iddialar sebebiyle haklarında yargılama olmasa dahi yargılama ihtimali nedeniyle yurtdışında olup Türkiye'ye gelemeyen kişilerin de yararlanabileceği bir hukuki düzenleme yapılmalıdır.
- Kanunun temel ilkeleri Anayasa'nın hukuk devleti ilkesi demokrasi, insan onuru ve temel haklar ilkeleriyle uyumlu bir şekilde; Toplumsal barış düzeni amacıyla yürütülen entegrasyon süreci; geçmişte yaşanan hak ihlallerinin tanınması, mağdurların onarımı ve toplumsal hafızanın güçlendirilmesiyle tamamlanmalı; tüm tarafların demokratik süreçlere serbestçe katılabilmesi barışın kalıcılığı için esas olmalıdır.
- Hazırlanacak bu Kanun hükümleri üst norm olarak değil, özel süreç normu olarak görülerek entegrasyon süreci hukukunun istisnai ama meşru amaçlarına hizmet etmelidir. Normlar çatışması üretmek yerine olağanüstü barış süreci normları olarak ele alınmalıdır. Zira TCK ve CMK gibi kanunlar olağan dönemde uygulanmaya devam edeceğinden genel mevzuat hükümleri yerine PKK yöneticileri, üyeleri, PKK tutuklu veya hükümlü olanlar, PKK bağlantısı/iddiasıyla haklarında yargılama yürütülen kişiler ile yine bu bağlantı/iddialar sebebiyle haklarında yargılama olmasa dahi yargılama ihtimali nedeniyle yurtdışında olup Türkiye'ye gelemeyen kişiler yönünden özel bir barış sonrası hukuk rejimi oluşturulmalıdır.

- Hazırlanacak bu Kanun hükümlerinin özel entegrasyon süreci düzenlemesi olduğu göz önünde bulundurularak; silahlı çatışma sürecinin sona ermesi ve silahlı örgütün kendisini feshetmesi dolayısıyla, şiddet içeren yöntemleri kesin olarak reddettiğini ve demokratik toplumsal yaşama katılma iradesini beyan eden kişiler bu Kanun hükümlerinden yararlanmalıdır.
- Örgüt faaliyeti nedeniyle hakkında soruşturma veya kovuşturma devam eden ancak hazırlanacak olan bu Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten itibaren silahlı faaliyette bulunmayan kişiler hakkında, entegrasyon süreci ve barışa katılım ilkeleri dikkate alınarak değerlendirme yapılmalı; devam eden yargılamalardan düşme kararı verilmelidir. Silah bırakma iradesi bağlı kalacağını ve bunu desteklediğine dair beyanda bulunan hükümlü ve tutuklular dava dosyalarındaki düşme kararına istinaden tahliye edilmelidir.
- Hazırlanacak bu Kanun kapsamında verilen kararlar, olağanüstü ve geçici nitelikteki barış süreci düzenlemesine dayandığından; öngörülen barış sürecinin korunması ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması amacıyla getirilen istisnai düzenlemeler kapsamında genel ceza hukuku rejiminin koşullarına bağlı olmamalıdır. CMK'deki yargılama usulleri adil yargılanma gözetilerek, delil değerlendirme ve karar verme yetkisi yargıdan alınmadan sadece uygulanacak hukuki sonuçlar geçici olarak dönüştürülmelidir.
- Ceza sorumluluğunun onarıcı adalet esaslarına göre dönüştürülmesi ilkesi uyarınca; örgütle ilişkili geçmişte işlenen tüm suçlar nedeniyle yürütülen tüm soruşturma ve kovuşturmaların düşürülmesi geçişsel adalet temelli bir ceza muafiyeti öngörmekle birlikte af yerine barış sürecine özgü istisnai bir hukuki rejim düzenlemesi olmalıdır.

- Verilecek kararlar; toplumsal barışın sağlanması, silahlı çatışmanın tekrarını önleme, demokratik entegrasyonun güvence altına alınması amaçlarıyla sınırlı olarak genel veya özel af niteliğinde olmayıp barış sürecine özgü ve istisnai bir entegrasyon süreci mekanizmasına hizmet edecek nitelikte olmalıdır.

2 - Terörle Mücadele Kanunu yürürlükten kaldırılmalıdır. TMK'nin mevcut uygulamaları, entegrasyon ve demokratikleşme hedefleri ile uyumsuzluklar içermektedir. Silahlı örgütün feshedildiği, silah bıraktığı, şiddetin reddedildiği bir durumda TMK'nin olağan uygulama alanı zaten fiilen daralacaktır. Hazırlanacak Kanun amaç ve zaman bakımından farklı bir uygulama rejimine geçilmesi yani barış süreci için uygulanacak istisnai bir düzenleme amacındadır. Bu sebeple Terörle Mücadele Kanunu Türkiye'nin taraf olduğu evrensel hukuk normlarına aykırılığı ve demokratik hukuk devletin gelişimi önündeki engel durumu göz önüne alınarak entegrasyon süreci gereği cezai sorumluluk ölçülülük ve barış hedefleri doğrultusunda süreç içerisinde uygulama alanı bulamayacağından demokratikleşmenin bir adımı olarak yürürlükten kaldırılmalıdır.

3 - PKK'nin feshinin TBMM Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu tarafından tespiti ve PKK'nin feshi ile silahları ve silahlı faaliyetlerini bırakması sebebiyle terör gündeminden çıkarılması gerekmektedir. Feshin hukuken tespit edilmesi ile silahların teslimi sonrası silah bırakan örgüt üyelerinin güvenliklerinin sağlanması için de gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bununla birlikte uluslararası gözlem ve işbirliği ile terör gündeminden çıkarılması sonucunda kalıcı bir silahsızlanma sağlanabilecektir.

4 - Kadın ve gençlerin entegrasyonu için özgün bir politika belirlenmelidir. Kadın örgüt üyelerinin ve gençlerin toplumsal, ekonomik ve siyasal hayatla entegrasyonu barışın sürdürülebilirliği açısından kritik önemdedir. Bu gruplara yönelik istihdam, psikososyal destek ve eğitim programları ile kişisel verilerinin gizlenmesine yönelik güvenlik tedbirleri gerekmektedir. Bu sebeple öncelikle eğitim, meslek edinme, sağlık ve psikososyal destek mekanizmaları ile toplumsal entegrasyon desteklenmelidir.

5 - Demokratikleşme ve hukuki reformlar ile entegrasyon sürecinin kalıcı olabilmesi için Türkiye'nin demokratik hukuk devleti ilkeleri güçlendirilmelidir. Siyasal katılım, hakikat ve onarım mekanizmaları ile toplumsal entegrasyon hukuki güvenceye kavuşturulmalıdır. Silah bırakan bireylerin siyasal haklarını kullanabilmeleri, barışın ve demokratik katılımın kalıcı olmasını sağlayacağından siyasi parti üyeliği, seçme-seçilme ve siyasi faaliyetlere katılım hakları özel yasalarla güvence altına alınmalıdır. AİHM'in Öcalan / Türkiye kararı, umut hakkı bağlamında Türkiye infaz mevzuatının uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesini zorunlu kıldığından Türkiye mevzuatı, entegrasyon süreci çerçevesinde istisnai düzenlemelerle uyumlu hale getirilmelidir. Entegrasyon süreci çerçevesinde istisnai ve geçici düzenlemeler sonrası mevcut ceza hukuku rejiminde de değişiklikler yapılmalıdır.

6 - Hakikat, onarım ve toplumsal hafıza komisyonları oluşturulmalıdır. TBMM bünyesinde insan hakları savunucuları, barolar, sivil toplum ve mağdur temsilcilerinden oluşan komisyonlar kurulmalıdır. Geçmişî yargılamak amacıyla değil, hakikati tanımak, toplumsal uzlaşığı sağlamak ve öneriler geliştirmek için Toplumsal Hafıza Komisyonları kurulmalı; yerelde de Barış İzleme Kurulları oluşturularak toplumsal entegrasyon yerelden merkeze doğru bir anlayışla sürecin takibine, raporlanmasına ve değerlendirilmesine olanak sağlanmalıdır.

7 - Uluslararası iş birliği sağlanmalıdır. Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği ile iş birliği yapılarak yetki devri olmaksızın entegrasyon süreci uluslararası düzeyde takip edilmelidir. Toplumsal entegrasyon sürecine katılan tüm tarafların güvenliğinin sağlanması, saldırı eylemlerinin önlenmesi ve hukuki koruma mekanizmalarının işletilmesi zorunlu olduğundan AİHS ve BM standartları çerçevesinde süreç yürütülmeli, uluslararası gözlem ve iş birliği ile meşruiyet sağlanmalıdır. Bununla birlikte Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uyum sağlanmalı, çekince konulan uluslararası sözleşmelere koşulsuz taraf olunmalı, AİHM kararları iç hukukta uygulanabilir hale getirilmelidir.

DIYARBAKIR BAROSU